

CORPUS NUMMORUM HUNGARIAE

*

MAGYAR EGYETEMES ÉREMTÁR

I. KÖTET

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK KORA

A M. TUD. AKADÉMIA ARCHAEOLOG. BIZOTTSÁGA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR. RÉTHY LÁSZLÓ

I. TAG

BUDAPEST, 1899

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

A M. Tud. Akadémia archeologiai bizottsága 1881-ben elhatározta volt, hogy Magyarország érmészetét egy összegező nagy munkában — *Corpus Nummorum Hungariae* — mely a magyar pénzverés és pénzforgalom teljes anyagát úgy leíró és történeti, mint pénztudományi szempontból adja elő: iratja meg.

Tekintve, hogy RUPP Jakab érdemes munkája (Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, I—II. Buda, 1841—46.), mely Magyarország érmeit a királyság megalakulásától a Habsburg-ház trónraléptéig írja le, az azóta ismertté lett éremanyag nagy arányaival s a belőlük vont kritikai következtetésekkel szemben szinte csak mint becses kezdeményezés tekintendő s a mennyiben WESZERLE József érmészeti táblái, melyek a m. n. múzeum kiadásában (1873.) jelentek meg, a szöveg hiánya¹ s az anyag hézagossága miatt, szintén nem elégíti ki többé a szaktudomány igényeit: szükségé vált egy modern alapon megírandó munka, mely ismereteink mai terjedelmének feleljen meg.

A bizottság alulírottat bízta meg, hogy az anyaggyűjtést megkezdje s az árpádkori részt megírja. Ez időben történt, hogy HESS Adolf majnafrankfurti éremkereskedő, ki MONTENUOVO herczeg nagy éremgyűjteményét megvásárolta; e gyűjtemény magyar részének leírására a nemzeti múzeumból egy szakértőt kért s PULSZKY Ferencz akkori igazgató és dr. HAMPEL József érem- és régiségtári őr engem küldöttek ki a munka végrehajtására.

¹ Weszerle jegyzetei, melyek különösen pénztudományi tartalmúak s kevés leírást tartalmaznak, a m. n. múzeum birtokában vannak.

E munkálattal, mely az árpád- s vegyesházi, úgyszintén a habsburg-házi királyok érmeire terjedt ki, a Corpus számára való anyaggyűjtést is megkezdtem.¹

Következő években az osztrák múzeumokban (Bécs, Linz, Prága, Innsbruck, Triest stb.) írtam le az árpádkori és vegyesházi anyagot, hasonló czélból felkerestem Németország nevezetesebb múzeumait (Berlin, Drezda, Lipcse, München, Gótha, Stuttgart, Carlsruhe, Nürnberg, Mainz, Boroszló, Posen, Stettin, Danzig), utat tettem Skandináviában s onnan is jelentékeny anyagot hoztam (Kopenhága, Christiania, Stockholm), hasonlóképen a párisi Bibliothèque National éremgyűjteményéből, a British Museumból s a milanói Brera-gyűjteményből.

E közben a hazai nyilvános és magángyűjtemények anyagát dolgoztam fel (Nemzeti Múzeum, kolozsvári Esterházy-gyűjt., nagyszebeni Bruckenthal-múzeum, gyulafehérvári Batthyánacum, pozsonyi Schimkó-gyűjt., zágrábi múzeum, keszthelyi gróf Festetich-gyűjt. stb.), különös súlyt fektetve az Árpádkorra, a mire eredeti megbízatásom szólt.

Az anyaggyűjtés és rendezés jelenleg olyan stádiumban van, hogy az árpádkori rész kiadását megkezdhetjük.

Az anyag, melyet másfél évtized alatt gyűjtöttem, oly terjedelmes, hogy az a Ruppnál ismert anyagot tízszer-tizenötször mulja felül, e körülmény s az, hogy az egyes korok betűkaraktereinek s a szerfelett nagyszámú bélyegváltozatoknak feltüntetése, melyeket különösen az érmek előlapján a köriratba vagy más helyen alkalmazott siglák (pénzverő-jegyek) jellemeznek, a mi csak grafikai eszközökkel oldható meg, előreláthatólag annyi technikai nehézségbe fog ütközni, hogy a Corpus Nummorum Hungariae, ha hivatásának meg akar felelni, több időt s több anyagi áldozatot fog igényelni, mint más kiadványok, melyek komplikáltabb nyomdászati eszközökre nem szorultak.

Budapest, 1898., december hó.

Réthy László,

1. tag.

¹ Az én készítettem catalogus alapján, mely az egyes darabok pontos leírását tartalmazza, Hess Adolf egy rövidebb áttekintő catalogust készített, mely e cím alatt jelent meg: Die ungarischen Münzen des fürstl. Montenuovo'schen Münzcabinets etc. Mit 2 Tafeln. Frankfurt a/M., 1886. X. és 88. l. A gyűjtemény vegyesházi és habsburgkori része az 1886. novemberi árverésen adatott el, az árpádkori részt azonban a tulajdonos egészben való eladásra tartotta vissza, melyet később a zágrábi horvát nemzeti múzeum vásárolt meg s e vétellel a gyűjtemény kéziratban levő catalogusa is tulajdonába ment át.

BEVEZETÉS.

1. A magyar érmészet köre.

AZ archeológiának egy ága sincs, mely a história folyamatát olyan közvetlenül kísérné s olyan összefüggő képből illusztrálná, mint a numismatika. Talán nem becsüljük nagyon túl szaktudományunkat, ha azt mondjuk, hogy a numismatikai emlékek, minden írásbeli emlék híján, maguk képesek volnának egy állam történetének fővonásait előállítani. Az uralkodók sorrendjén kívül feltünteti a korok műveltségét, ízlését, észjárását; a typus-rokonságok feltüntetik a forrást, melyből egy nép kulturáját merítette s azt minő alakban dolgozta fel, másrészt, hogy hatott ő más népek kulturájára; a leletek biztos útmutatást nyújtanak a forgalom irányára, kereskedelmi összeköttetésekre; a pénzek anyaga kézzelfogható alakban bizonyítja egy ország szegénységét, jóllétét vagy gazdagságát, beállt zavarokat, ipar, kereskedelem, bányaművelés lendületét vagy hanyatlását; az érmek felirataiban, czímereiben s egyéb vonatkozásaiban nyomon követhetjük a közjogi viszonyok fejlődését és változásait; száz és száz szempont, mely a történetíró munkáját megkönnyíti s kiegészíti.

Hogy a hazai numismatika minő helyet foglal el az európai államok numismatikájában, vagyis, hogy a Corpus Nummorum Hungariae minő hivatást óhajt teljesíteni, ennek jelzésére nagy vonásokban tüntetjük fel az anyagsoportot, melyet a munkának fel kell ölelnie.

A Corpus Nummorum Hungariae, mint teljes munka, ezt az anyagot fogja magában foglalni:

A) Leíró rész.

- I. Árpádkori királyok (vezérek) érmei.
- II. Vegyesházi királyok érmei.
- III. Habsburg és habsburg-lotringeni királyok magyar érmei.
- IV. Erdélyi fejedelemség, János Zsigmond—Mária Terézia.

V. Magyar tartományok :

1. *Bosznia* (Ráma). III. Béla, Ujlaky Miklós.
2. *Szlavónia* (a mai Horvátország) királyi, vezéri s báni pénzei.
3. 2. *Dalmácia*. In genere (II. Endre), Spalato, Raguza, Cattaro, Zára, Sebenico.
4. *Szerbia*. Róbert Károly, Hunyady János és Brankovics György.
5. *Szörényi bánság*. Redwitz Miklós szörényi bán.
6. *Havaselvi és moldvai* vajdák, mint magyar hűbéreseik, a török hódoltságig.
7. *Styria*, mint magyar tartomány (V. István).
8. I. (Anjou) Lajos, mint *lengyel* király.
9. Hunyadi Mátyás, mint *cseh* király, (Jägerndorf, Boroszló, Münsterberg).
10. *Horvát-szlavon-dalmát* hárommegy királyság (1849. évi zágrábi rézpénz.
11. Erdélyi fejedelmek, *oláh-moldvai* fejedelmi címmel.

VI. Külföldi, magyar mintára vert érmek :

1. *Balt-tengermelléki* vend hercegek (I. István, I. Béla érmeinek utánzatai).
2. Hunyadi Mátyás aranyának *nyugateurópai* és *oros* utánzatai.
3. *Overyssel* hollandi tartomány aranyai (Valoris Hungariae).
4. *Batenburg* grófság aranyai.
5. *Embsen* város aranyai.
6. *Livorno, Relegno, Macagno, Correggio* olasz városok és tartományok aranyai, ú. n. ongaro-k.
7. *Pico di Mirandola* és *Gonzaga* hercegek denárai, magyar mintára.
8. Alexander Lapusnean és Johannes Heraklides *moldvai* *hoszpodárok* magyar mintájú denárai.
9. *Gráci* aranyforint Szt. Lászlóval.
10. Magyar és erdélyi aranyak *Danzig* és *Riga* város contremarque-jával.
11. Körnőczi tallér *oros* ellenjeggyel (1655).
12. Szilézia számára vert *porosz* poltúrák.

VII. Magyar pénzverőjoggal felruházott város: *Buda*.

VIII. Magyar pénzverdékben készült külföldi pénznemek (Báthory István nagybányai lengyel aranyai és tallérai stb.).

IX. Magyar származású róm. szent birod. hercegek (*Esterházy, Batthiány*) forgalmi pénzei.

X. Magyar és erdélyi városi szükségpénzek (Lipótvár, Eperjes, Nagy-Várad, Brassó, Nagy-Szeben).

XI. Magyar s erdélyi bányapénzek.

XII. Magyar s erdélyi magán pénzértékű jegyek.

XIII. Magyarországi és tartományi papírpénzek:

1. állami papírpénzek,
2. városok és hatóságok papírpénzei,
3. magán papírpénzek.

XIV. Magyarország területén forgalomban volt idegen pénzfajok:

Szamanidák, bardusok (lombardusok), frizachiak és bécsi fillérek, byzanti aranyak, velencei zecchinók, prágai garasok, hollandi aranyak és tallérok (ú. n. oroszlámosok), lengyel és porosz garasok, török szultánok hódoltság alatti pénznemei stb.

A Corpus az utóbbi csoportnak csak leletek szerint való ismertetésére és okleveles vonatkozásaira szorítkozhatik, a mi tulajdonképen a munka II. részébe tartozik.

B) Pénztudományi rész.

Pénzsúlyok és értékek. Pénzláb. Pénzverő jog. Pénzveréssel foglalkozó hatóságok; pénzverésre vonatkozó törvények és gyakorlat.

Függelék:

A magyar numismatika hazai és külföldi irodalma.

Hazai és külföldi magyar és magyar vonatkozású éremleletek, különös tekintettel a m. n. múzeum éremtárából feldolgozott éremlelet-sorozatokra.

Hazai és külföldi gyűjtemények és gyűjtők.

A forgalmi érmeken kívül más éremcsoportok is a Corpus keretébe tartoznak ugyan, ilyenek az emlékérmek, kegyérmek s bárczák, ezek azonban, mint más szempontok alá eső numismatikai emlékek, a Corpus kötetének folytatását képezhetik, de a forgalmi pénzeket tárgyaló jelen programmunkkal nincsenek összefüggésben.

2. A magyar pénzverés kezdete.

A magyar pénzverés kezdete összeesik a magyar királyság megalapításával. A vezérek korából hazai pénzverésnek még kísérletét sem ismerjük. Leletekben előfordulnak ugyan egyes pénznemek, főképp szamanida dirhemek, lombardi (Berengarius-féle) s pápai denárok (v. ö. Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. Budapest, 1896.), ilyenek a csornai, verebi sírleletekben s egyebütt fordultak elő, ezek azonban két szélükön rendszerint ki vannak lyukasztva, mint ilyenek, csak ékítményül szolgáltak a hajba fonva, vagy az öltözetben csüngőül alkalmazva. A mit kereskedelem alatt a vezérek korában képzelhetünk, az alig volt több az Ural-hegység körül lakó vadász és halász rokonaink gyakorlatánál, a cserekereskedésnél. A mai vogul közön-

ségesen puskaport, sót, dohányt, lisztet, bőroket használ pénz gyanánt; a vogulok, cseremiszek, zürjének és votjákok a köztük is forgalomba jött orosz kopeket lin. ur. koni néven nevezik, a minek eredeti értelme: evet, evetbőr; a vogul ilyenformán űet-lin-nek (száz evet) nevezi a rubelt, melyben 100 kopek van. Mint Ahlquist írja: Kulturwörter der westfinnischen Sprachen (Helsingfors, 1875.) cz. munkájában, a régi finnek is az állatbőr fogalmát vitték át a vert pénzre s a raha (állatbőr) szót Agricola 1642. évi finn bibliafordításában használja pénz-értelemben.

A régi magyar nyelvben a marha vagy morha szó fejezi ki az értéket képviselő dolog fogalmát, például arany marha (= aurum caelatum), ezüst marha, szarvas marha, ajándék marha, egyházi marha (= peculium ecclesiasticum, egyházi kincs); eredetileg állatot jelent s az ó-felnémetből (marcha) került a magyarba, oda pedig a keltából (marka = ló); v. ö. goth faihu (Vieh) = barom és pénz, latin pecus, pecunia. (Nyelvt. Közl. XXVII. 475. Melich-Lunczer fejt.)

A mi a magyar pénz szót illeti, nyilvánvaló, hogy szláv eredetű, a penéz-ből (új-szl. peníze), ez pedig a germán penning-re vezethető vissza.

Az ér, megér szók a régi cserekereskedésben találják magyarázatukat, mikor az adott s vett tárgyakat összemérték, = megéri, fölér vele.

Az első pénzverő mestereket I. István hozatta Bajorországból, melynek uralkodó dynastiájához feleségével, Gizellával, rokoni összeköttetés fűzte. Nem kell azonban képzelni, hogy a civilizáció új eszköze, a vert pénz, mindjárt új állapotokat hozott létre, hisz tudjuk, hogy a nyest-adó (mardurina) Szlavóniában még Albert király korában is dívott, vagy legalább névleg még akkor is élt. (Innen vette Szlavónia czímerét.)

A mi I. István érmeit illeti, a kor szellemének megfelelőleg a latin kereszténység symbolumával jelennek meg s előlapjukon a király nevét és címét viselik, hátlapjuk pedig a verőhely névének van szánva, a mi szintén általános európai gyakorlat volt.

A hátlapi körirat; ✠ REGIA CIVITAS, kezdetleges eszközökkel rótt barát-írással, a miben könnyen felismerhetjük, hogy a pénzverők a regensburgi bajor denárok köriratára — REGINA CIVITAS — gondolva, mintegy a magyar királyi székhelyt, mely alkalmasint a pénzverőhely is volt, akarták megnevezni.

E szokatlan jelenség kapcsán, midőn tudniillik első pénzeiken egy idegen helynévből *költött név* jelenik meg, mely a király székhelyének vagy a pénzverőnek megjelölésére a magyar diplomaciában sohasem fordul elő, az a kérdés merül fel, minő közelebbi adatokra találhatunk e pénzek keletkezésére s pénzverők kilétére vonatkozólag. Itt természetesen a regensburgi pénzverés története nyújthat fölvilágosítást.

A regensburgi pénzverés (l. Münzgeschichte Baierns im Zeitalter der vor-Welfischen Herzöge 919—1055.: H. Grote: Münzstudien, VIII. köt. Lipcse, 1877., 27—230.) Konrád német királylyal kezdődik (917—918.), kinek Regensburgban vert pénzein először jelenik meg a Regina Civitas név. De a városnak ez ősrégi római neve egykorú németországi oklevelekben már soha nem fordul elő, ezek a várost vagy Reganesburg, Regenesburg, Reginesburch, Regensperg, Regenspurg néven, vagy középkori latinsággal Radespona, Radaspona, Ratisbona néven írják mindig.

A Regina Civitas megnevezés e szerint nem a német gyakorlathól veszi eredetét. Grote (idézett munkája 141—142. lapján) úgy vélekedik, hogy tekintve a regensburgi, augsburgi, chami, naabburgi s salzburgi éremsorozatokon előforduló pénzverő-neveket (a mely uzus egészen szokatlan Németországban s egyedül a bajor pénzekben találjuk), minők: Enc, Enci, Enco, Azzo, Ecco, Eccho, Eccio, Wol, Sigi, Veccho, Acizo, Qual, Canno stb., melyek közül Gual (terus), Azzo, Eccho germán eredetű, de olaszos formájú, az Acizo, Canno, Enci, Veccho nevek pedig bizonyára csak olaszok: a bajor pénzverők származására nézve olaszok (lombardok) voltak, a mi megérteti azt, hogy Regensburg megnevezésére miért használják a Regina Civitas nevet, melyet Németországban ekkor már nem ismertek, de ismertek Itáliában. A regensburgi pénzverők olasz származására vall egy más körülmény is, az t. i., hogy a regensburgi pénzverőknek a milanói Christiana Religio köriratú s templomot ábrázoló érmek szolgáltak előképül, a mi, tekintve azt a szoros viszonyt, mely Arnulf császár korában Lombardia és Bajorország között fennállt, világosan érthető (Grote: 146).

Az olasz Regina Civitas, a német-latin Ratisbonának később tényleg ki is tér. A mennyiben e változás ideje a magyar érmészetre nézve is fontossággal bír, közlöm a regensburgi sorozatokat a hátlapi feliratokkal:

Konrád német király	917— 918.	REGINA CIVITAS
Arnulf bajor herceg	909— 937.	(vagy változatai)
Eberhard „ „	937— 938.	„ „
Berthold „ „	938— 947.	„ „
Ludolf „ „	953— 955.	„ „
I. Henrik „ „	948— 955.	„ „
II. Henrik „ „	955— 976.*	„ „
Svab Ottó „ „	977— 982.	„ „
III. Henrik „ „	983— 985.	„ „
IV. Henrik „ „	995—1002.	„ „
„ „ (mint király II.)	1002—1004.	„ „
V. Henrik (der Moseler b. hg.)	1004—1009.	„ „
II. Henrik király (újból)	1009—1014.	RATISBONA
V. Henrik (der Moseler, újból)	1017—1026.	RCGNA CIVIT
		(s más, többnyire zavaros változat.)
Konrád császár	1027—1039.	RADASPONA stb.
VI. Henrik b. hg. (mint kir. II.)	1027—1040.	RADISPONA „
VII. Henrik (lützelburgi) b. hg.	1040—1047.	RATISPONA „

* † 995-ben; leánya Gizella, Szent István neje.

Íme tehát, a német érmészetből nyerhető adatok alapján, szinte bizonyosra vehetjük, hogy az olasz hatás, mely művelődésünk és közéletünk sokféle ágában érvényesült Magyarország alakulásakor (a keresztény vallás, az írás ismerete, ipar, kereskedelem, bányászat, városi élet), a magyar pénzverés első feltűnésénél szintén azon tényezők

közt volt, melyek hazánkat az európaiasodás útjain támogatták, eszméket s eszközöket nyújtva a nyugati világhoz való csatlakozáshoz.

Ez első magyar pénznemekkel, melyek egy új európai állam, a magyar királyság alakulását hirdették a Nyugaton, kezdődik meg a pénzverés hosszú, immár 900 évre terjedő, soha meg nem szakadt folyamata, a mihez fogható kort csak a nyugati nagy nemzetek érmészete mutat föl.

A Szent Istvánt követő királyok érmei, Pétertől I. Endréig, a mi az érmek külső alakját és tartalmát illeti, egy nyomon haladnak első királyunk denáraival, de már Péternél eltűnik az idegen keletű *Regia Civitas* felirat s a hátlapon verőhelyül + PANNONIA jó elő.

Vajjon Pannonia verőhelyet jelent-e, mely esetben azt kell feltennünk, hogy Pannonhalmán (*Mons Pannoniae*) királyi pénzverő műhely volt, vagy archaizáló modorban a dunántúli Magyarországot jelentette-e? – e helyütt nem kutatjuk, elég legyen itt annyit tudnunk, hogy ez az új hátlati körirat Aba Sámuel érmein ismétlődik, de PANONEIA alakban; I. Endre egyik denárfaján azonban ismét a régi szent-istvánkori *Regia Civitas*-t találjuk.

Ha ez érmek technikáját összehasonlítjuk, az tűnik ki, hogy a *Regia Civitas* feliratú I. István- és I. Endre-féle denárok sokkal közelebb állanak egymáshoz, mint a közbeeső Pannonia feliratúak, a miből alkalmasint azt lehet következtetnünk, hogy már első királyunk korában két pénzverő működött hazánkban, egy régiebb, mely I. István és I. Endre érmeit verte, s egy újabb, melyből a Péter- és Aba Sámuel-félék származnak.

A következő éremfajokon a Pannonia felirat állandósul s I. László koráig tart. Ez éremfajokon a pénzverőhely vagy ország nevét PANONEIA, PANONIA, PANONAI vagy PANONIA TERA alakban találjuk.

Az árpádházi érmek beosztásánál Rupp és Weszerle munkáinak nyomán elfogadott elv volt, minden éremfajt királyok szerint sorozni egymás mellé. Ezt az elvet az árpádházi királyok érmeinél keresztülvinni lehetetlen; érmeink II. Istvánig kivétel nélkül feliratosak, a királyok szerint való csoportosítás tehát egészen egyszerű; Kálmán alatt azonban megkezdődnek az íratlan érmek sorozatai, melyek két, három, négy egymás után következő király korában, láthatólag ugyanazon pénzverdében, annyira azonos modorban verettek, hogy a feliratlan bélyegűek királyok szerint való csoportosítása előttem egészen önkényes kísérletnek látszik. Ilyen éremsorozatokat felfogásom szerint leghelyesebb typológiai szempontokból osztályozni, melylyel az egyes korok karakterét élesebben tüntethetjük fel, másrészt az egyes pénzverdék működésének korát is körvonalozhatjuk, mert ez eljárásból határozottan ki fog tűnni az, hogy az egész Árpádkorban egy időben két, három vagy több helyen is működött egy-egy pénzverőműhely, melyeknek veretei elütnek egymástól.

Ilyenformán a helyett, hogy egy-egy király neve alatt különböző stílusú éremfajt jól-rosszul csoportosítanánk, typológiai alapra helyezkedve, az árpádkori éremverésnek pénzverők szerint való elágazódását (ha néven nem is tudjuk megnevezni a helyeket) a csoportok megállapításával elég biztosan körvonalozhatjuk.

Az alábbiakban igyekezem azokat a numismatikai jelenségeket kiemelni, melyek az egyes korok s pénzverő helyek megállapítására szolgálnak.

3. Árpádkori éremsorozatok.

I. sorozat.

Frank-német mintára vert denárfajok. Főtypus: előlapon (Av. = Avers) a király neve és címe, hátlapon (Rev. = Revers) a pénzverő hely neve.

Meg kell jegyeznünk, hogy e sorozatok súlyra nézve felét képezik a német denároknak; míg ugyanis az egykorú bajor denárokból 30 darab nyom 45 grammot, a mi egy arany solidusnak felel meg, addig I. István és utódainak érmeiből 30 drb csak 23·30 grammot nyom, 45 grammra pedig 60 drb. esik. Ez alapon FINÁLY Henrik az «Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei» 1868. évi folyamában közölt «A régi magyar súlymérték»-ről szóló tanulmányában az első magyar királyok érmeit féldenároknak nevezi. Mi e helyen, a hol az érmeek külső, typologiai sajátosságaira fektetjük a fősúlyt s ez alapon igyekszünk a kormeghatározó jelenségeket megállapítani, ez értékviszonyok tárgyalását mellőzzük s ezek beható előadását akkorra hagyjuk, ha az egész korszak érmeinek részletes leírását s az ezzel járó mérések eredményeit összegezzük. Ez azonban csak a kötet végén történhetik, a mikor néh. Finály becses tanulmányát is felhasználhatjuk.

E korszak érmei:

1. *I. István* (1000—1038). Av. Kettős szemcsés körben egyenkarú kereszt, ágai a legendakezdő keresztkével s a körirat egyes betűivel kapcsolódnak; a kereszt sarkaiban egy-egy háromszögű ék, körirat: ✠ STEPHANUS REX.¹ Rev. Kettős kereszt, mint az Av. és ✠ REGIA CIVITAS⁺.
2. U. a. Rev. Visszás felirattal.
3. U. a. Av. Rev. A kereszt karjaiban háromszögek helyett egy-egy levélidomú jegy. Köriratok mint 1. sz.
4. U. a. Av. A király neve, mint 1. sz. Rev. Újból a király neve, de visszás helyzetben.
5. és 6. U. a. Egykorú — valószínűleg németországi — utánzatok, zavart, olvashatlan köriratokkal.
7. Kivételt képez e sorozatban egy nagyobb átmérőjű és súlyosabb utánzat vagy próbaveret, a preraui (morvaországi) leletből, mely jelenleg Windisch-Grätz Ernő hg. gyűjteményében van.
8. *Péter* (1038—1041.; ismét 1044—1046). Av. Kettős gyöngykörben ✠ PETRVS REX. A belső körben egyenkarú kereszt, karjaiban négy ékkel. Rev. Kettős vonal-körben ✠ PANNONIA, a belső körben egyenkarú kereszt, négy ékkel.
9. U. a. Av. PETVS REX.

¹ Az egyes köriratok betűkaraktereit illetőleg az 1—18. táblára utalunk, a bevezető szövegben, tipografiai okokból, néhány betűfajra lévén kénytelenek szorítkozni. Az érmeek részletes leírásánál (lásd ott) a korról-korra változó betűkarakterek más technikai eszközökkel lesznek fel-tüntethetők.

10. *Aba Sámuel* (1041—44). Av. Kettős gyöngykörben: ✠ REX SAMUHEL, a belső körben, mint előbb. Rev. Kettős vonalkörben: ✠ PANONEIA stb.
11. *I. Endre* (1046—1061). Av. Kettős gyöngykörben: ✠ · REX ANDREAS · Rev. ✠ REGIA CIVITAS⁺, egyébként mint 1. sz.

II. sorozat.

E sorozat I. Endre második fajta denárával kezdődik. Az előállítás változatosabb: egyszerű és díszesebb kereszt, az előlapon gyöngy- vagy négyszer megszakgatott vonalkörben a király térd- és mellképe v. koronás feje szemközt. E sorozatok főjelleme vonása, melylyel az első sorozattól különböznek, hogy a keresztet harjaiban vagy a király képe mellett változó mellékjegyek vannak alkalmazva, melyek, tekintve a veretek szoros rokonságát és nagy változatosságát, pénzverő-jegyeknek tekintendők, melyekkel a pénzverő-műhelyben alkalmazott munkások bélyegeit megkülönböztették. Köriratok: Av. a király (vezér) neve; Rev. ✠ PANNONIA, ✠ PANONIA, ✠ DANONIA, ✠ PANONAI vagy ✠ PANONIA TERA.

12. *I. Endre* (1046—1061). Avers. Négyszer megszakított gyöngy- és vonalkörben: ✠ REX · ANDREAS, belül vonalkörben, karikából kiágazó háromsugarú kereszt, a sugárcsomók közt változó pénzverőjegyek. Revers kettős vonalkörben: ✠ PANONEIA, belül karikából kiágazó kereszt, melynek felső ága a legenda-kezdő keresztkével kapcsolódik, sarkaiban egy-egy háromszög.
13. U. a. Kisebb.
14. U. a. Még kisebb.
15. *I. Béla vezér* (1048—1060). Av. Reczés vagy gyöngykörben: ✠ BELA DVX, belül a legendakezdő keresztkével kapcsolódó kereszt, karjaiban pénzverőjegyekkel; Rev. kettős vonalkörben ✠ PANNONIA, belül kereszt, mint az előlapon, de karjai közt a rendes négy háromszög.
16. *I. Béla király* (1060—1063). Av. BELA REX, egyébként mint 15. Rev. mint 7.
17. U. a. Av. mint előbb. Rev. ✠ MONETA, egyébként mint 16.
18. U. a. Egykorú utánzat. Av. Visszás helyzetben ✠ BELA DVX, belől a kereszt karjaiban pénzverőjegyek. Rev. I. István érmének előlapját utánzó zavart körirat. (Németország lelet.)
19. *Salamon* (1063—1074). Av. Reczés körben két kezét felemelő koronás király térdképe, szemben. Oldalt: ✠ SALOM - ONI REX. A király feje vagy oldala mellett pénzverőjegyek. Rev. Kifelé forduló visszás irányú betűkkel: ✠ PANNONEIA, középen vonalkörben a legendakezdő keresztkével kapcsolódó nagyobb kereszt, karjaiban ékek.
20. U. a. Kisebb. Av. mint 19. Rev. Kettős vonalkörben: ✠ PANONIA TERA. Kereszt, négy háromszöggel.

21. U. a. Av. Kettős gyöngykörben: ✠ REX SALOMONI, belül koronás fő, oldalt egy-egy hosszabb alsó szárú kereszttel. Pénzverőjegyek a körirat betűi közt. Rev. mint 20, de ✠ PANONAI.
22. U. a. Av. Kettős gyöngykörben: ✠ REX SALOMONI, belül a király arczképe, jobbát felemelve s baljában kereszt aranyalmát tartva, oldalt pénzverőjegyek. Rev. Vonalkörben három vízszintes sorban: ✠ PA | NON | IA.
23. I. Géza vezér (1064—1074). Av. Kettős reczés körben: ✠ DVX MAGNVS, belül a szokásos kereszt, pénzverőjegyekkel. Rev. ✠ PANONAI stb.
24. I. Géza király (1074—1077). Av. Kettős reczés körben: ✠ GEVCA REX, belül kereszt, pvjegyekkel. Rev. ✠ PANONEIA stb.
25. I. László (1077—1095). Av. Kettős gyöngy- vagy reczés körben: ✠ LADISLAUS REX, belül a szokásos kereszt, pvjegyekkel. Rev. mint Géza pénzeinél.

III. sorozat.

E sorozat, az érmek nagyságát s Av.-typusait illetőleg, az előbbi sorozathoz kapcsolódik, Rev.-typusát illetőleg azonban külön, új sorozatot képez, a mennyiben itt a pénzverőhely (vagy ország?) neve nem fordul többé elő, hanem a ✠ LADISLAUS RE körirat ismétlődik, gyengébb, többnyire hiányos veretben. Előállítások: kereszt négy ékkel, a király szembenéző koronás feje, az érem széléig kifutó nagyobb kereszt, karjaik közt kisebb × alakú kereszték, három egymás mellett álló magas kereszt (kalvária), sugaras kerék (nap?) stb. Pénzverőjegyek az előlapon, a körirathoz vagy máshol elhelyezve.

26. I. László (1077—1095). Av. Kettős gyöngy- vagy reczés körben a király neve: ✠ LADISLAUS REX. Belülről kapcsolódó kereszt, ékekkel. Rev. mint Av., de középen a kereszt zárt körben, karjaiban a szokásos ékekkel.
27. U. a. Av. Négyszer megtört vonal- és gyöngykörben: ✠ LADISLAUS REX, középen koronás fő szemközt. Rev. mint 26.
28. U. a. Av. Kettős reczés körben: ✠ LADISLAUS REX középen koronás fő szemben. Rev. mint 26.
29. U. a. Kisebb.
30. U. a. Még kisebb.
31. U. a. Av. Kettős reczés körben a szélíig érő nagy kereszt, végein ugyanannyiszor keresztelve, középen díszítményül négy ×. A király neve négyszer megszakítva: LAD | ISL | AVS | REX. Rev. mint 26.
32. U. a. Av. Mint előbb, de a kereszt végei két-két befelé hajló holdban. Rev. mint 26.
33. U. a. Av. Kettős gyöngykörben a király neve, egy-egy félholddal négyszer megszakítva, középen három egyenesen álló bütykös kereszttel (kalvária). Rev. mint 26.

34. U. a. Av. Reczés körben két kisebb kereszt közt álló nagyobb, gyöngyözötten tagolt kereszt, felső végén oldalt egy-egy karika s ✠ LADIS | LAVS RE. Rev. mint 26.
35. U. a. Av. mint 34. Rev. veret nélkül (bracteát?)
36. U. a. Av. kettős reczés körben: ✠ LADISCLAVS RE. Belől kisugárzó nyolczágú nap. Rev. mint 26.
37. U. a. Av. Gyöngykörben a szélekig érő egyenkarú kereszt, karjaiban a király négyfelé osztott neve: LAD | ISL | AVS | REX, pontok és ékek között. Rev. mint 26.
38. *Kálmán* (1095—1114). Av. Kettős reczés körben; ✠ CALMAN RE, belül egyenkarú, végein tetézt kereszt. karjaiban egy-egy ék. Rev. mint az I. László-féle sorozaton, 26—37.
39. *II. István* (1114—1131). Avers. Kettős reczés körben visszásan futó betűkkel: ✠ STEFANVS RX. Belől szembe néző királyi fő. Rev. mint I. László 26—37.

IV. sorozat.

II. István 39. számú denárával a nagyobb fajta érmek, melyek kivételesen (I. Endre, I. László) fél- és harmadnagyságban is verettek, megszűnnek. E sorozat csak kisebb alakú fajokat mutat föl. A közös jellemvonás, hogy a Rev. körirata ✠ Ladislaus Re tovább is fenmarad, illetőleg az érmek kis méreteinél fogva e köriratot vonalak, keresztkek s félholdakból alkotott értelmetlen legenda helyettesíti, melyen belül a III. sorozatot is jellemző keresztke foglal helyet, négy ékkel. Pénzverő-jegyek az Av. köriratában vagy másutt elhelyezve.

40. *Kálmán* (1095—1114). Av. Gyöngykörben: ✠ CALMAN RE; szembe néző királyi fő.
41. U. a. Av. Kettős gyöngykörben: ✠ CALMAN RE; belül négy keresztkével körülvett pont.
42. U. a. Av. Kalvária, oldalt megszakítva: ✠ CAL - MAN.
43. U. a. Av. Kettős gyöngykörben egyenkarú, kétszer tetézt kereszt, a király neve négyszer megszakítva: CA | LA | MA | RE.
44. U. a. Av. mint 33., a király neve helyett vonások s végül E.
45. U. a. Av. Kettős gyöngykörben: ✠ COLVMBANVS RE. Belül szélesedő végű, egyenkarú kereszt.
46. U. a. Kettős gyöngykörben a szélekig érő, felül tetézt kereszt, a király neve négyszer megszakítva: ✠ CA | LM | AN | RE. Belül a kereszt karjaiban rézsút álló négy vonalka.
47. U. a. Av. Gyöngykörben: ✠ CALMA, belül kereszt, ágai közt egy-egy kifelé hajló félhold.
48. U. a. Av. Egyenkarú kereszt, karjaiban egy-egy pont és ✠ C | AL | M | N.

49. U. a. Av. Gyöngykörben: ✠ CALMAN RE, belül négy félholdba foglalt kereszt, vonások és pontokból képzett diszítvány.
50. U. a. mint 49, de a király neve helyett értelmetlen sor.
51. II. István (1114—1131). Kettős gyöngykörben: ✠ CEHANVS REX. Közepén kereszt, mely felül a legendakezdő keresztkével, oldalt az R betű szárával kapcsolódik, karjai közt négy ék.
52. U. a. mint 51., szélesebb lapra vert példány. Hátlap: előállítás kettős vonalközben.
53. U. a. Kalvária, a középkereszt mellett felül két pontozott hegyű félhold. A kereszttek közt két S betű egy-egy háromszög felett, oldalt kétszer TE (STE[PHANVS]).
54. U. a. Kisebb alakú.
55. U. a. mint 54., négyszögű csegely.
56. U. a. Kalvária, az oldalkereszttek helyett félholdakkal borított oszlopok, oldalt kétszer E betű.
57. II. Béla (1131—1141). Av. Reczés körben koronás fő, oldalt egy-egy liliommal és M B R E (Moneta Belae Regis).
58. U. a. mint 57., de kisebb.
59. U. a. Reczés körben háromszög alakú koronás fő és REX BELA.
60. U. a. mint 59., négyszögű csegely.
61. U. a. Reczés körben három keresztos oszlop (kalvária) ✠ BELA RX.
62. II. Géza (1141—1146). Reczés körben háromszög alakú koronás fő és ✠ GEICA REX (?).
63. U. a. Reczés körben egyenkarú keresztből s négy összekötő vonalból alkotott diszítvány, belül négy ponttal és ✠ G | EI | CA | RE.
64. E csoport technikájával rokon faj, egylapú (bracteát). Reczés körbe helyezett kisebb körben királyi fő, kívül értelmetlen körirat. Kálmán? Béla?

V. sorozat.

E sorozatba tartoznak azok a fajok, melyek a IV. sorozat előállításával teljesen azonosak, tehát azokkal egy korban s ugyanazon pénzverőhelyen készültek, de felirat híján, királyok sora szerint (Kálmán, II. István, II. Béla, II. Géza) nem osztályozhatók. A Rev. mindig ugyanaz. Jegyek különböző helyen.

65. Av. Reczés körben végein tetézt egyenkarú kereszt, közbül négy apróbb kereszt, belül egy-egy pont.
66. Mint 65., egykorú vastag próbaveret.
67. T alakú kereszt, oldalt befelé forduló két S alakú diszítvány (Rupp St[ephanus] monogramjának nézte), belül két apró kereszttel.
68. U. a., de két kifelé forduló S alakú diszítvánnyal.
69. Reczés körben két kis álló oszlop, közbül pont két keresztke közt, oldalt egy-egy vízirányos vonallal, az előállítást hat félhold és négy keresztke veszi körül.

70. Nagyobb alakú és durvábban vésett bélyeg.
71. Reczés körben kereszt négy ponttal, melyet négy befelé forduló félhold és keresztke vesz körül.
72. Négyyszögű csegely.
73. Nagyobb alakú és durvábban vésett bélyeg.
74. Reczés körben kereszt négy ponttal, körülötte négy kifelé forduló félhold és keresztke.
75. Reczés körben három kifelé forduló félholdból alkotott diszítmény, középen ponttal, a félholdakban három kereszttel.
76. Reczés körben az érem széléig érő kereszt, ágaiban egy-egy ponttal, ágai közt négy kifelé forduló félholddal s egy-egy kereszttel.
77. Mint 76., de nagyobb alakú, durvábban vésett bélyeg.
78. Reczés körben nagy kereszt, végei két-két befelé forduló félholdba foglalva, közből egy-egy keresztkével s belül egy-egy ponttal.
79. Reczés körben az érem széléig érő nagyobb kereszt, sarkaiban egy-egy pont, ágai közt két-két félholdba foglalt ékkel.
80. Reczés körben az érem széléig érő nagyobb kereszt, ágai közt két-két $\vee$ alakba fektetett pontozott végű ék, felül keresztkével, alul egy-egy ponttal.
81. Reczés körben $+ \bigcirc \bigcirc + \bigcirc \bigcirc + \bigcirc \bigcirc + \bigcirc \bigcirc$ és a 80. számúhoz hasonló kisebb ékítmény.
82. Mint 81., nagyobb, durvábban vésett bélyeg.
83. Két ki- és befelé forduló, félhold alakú diszítményben két, középen ponttal összekapcsolt kereszt, a félholdakban kisebb keresztke.
84. Mint 83., nagyobb, durvábban vésett bélyeg; az érem előlapja más helyzetben tüntetve fel.
85. Reczés körben az érem széléig érő nagyobb kereszt, ágai közt kereszt-alakba fektetett ékek és pontok.
86. Reczés körben egyenkarú, végein tetézett kereszt, sarkaiban egy-egy pont, négy befelé fordított félholddal és négy keresztcskével körülvéve.

Az V. sorozathoz csatlakozó éremfajok.

Az alábbi éremfajok, az Av. előállítását tekintve, teljesen az utóbbi sorozathoz tartoznak, mindössze a Rev. verete mutat némi eltérést.

87. Av. Az érem széléig terjedő kereszt, karjai közt egy-egy kifelé hajló félhold, bennök egy-egy ponttal. Rev. mint az V. sorozatnál.
88. U. a. A Rev. kettős vonalkörben vonáskák, belül egyenkarú kereszt, ékek nélkül.
89. U. a. a Rev. kettős vonalközben négy ék, belül ékekből alkotott keresztke.

90. Av. Reczés körben kisebb körre fektetett, tetézt végű kereszt, belül pontok; a király neve helyett négyszer megszakított értelmetlen sor: E - - - -. Némely példányon a Rev. mint 88.
91. Av., Rev. mint 90., egykorú négyszögletű csegely.
92. Av. kis kereszt négy ponttal, körül értelmetlen, pontok- és vonásokból álló legenda. Rev. Kereszt, négy ponttal.
93. Av. mint 92. Rev. az előlaphoz hasonló veret.

VI. sorozat.

E sorozat átmenetet képez az V. sorozatból a VII.-be. II. László (1161—1162.) ez érmeckéinek egyik példányán az V. sorozatnál jellemző conservatív Rev. veretet találjuk még, más példányokon a Rev. átalakul s új, láthatólag az előbbi typusból fejlett motivumokat tüntet fel.

94. A király koronás feje szemközt. Körirat: ✠ LADISLAUS-E vagy értelmetlen betűk? Rev. mint az V. sorozaton.
95. U. a. Rev. keresztke négy ponttal, négy befelé hajló félhold között, ezek egyikénél háromszög.
96. U. a. Rev. Végein pontozott kereszt, négy befelé forduló félholdban.
97. U. a. Rev. Egyenkarú kereszt, négy befelé forduló, pontokkal összekapcsolt félholdban.

VII. sorozat.

Míg az I—VI. sorozatok alatt leírt éremfajok, egymással szoros összefüggésben, a nyugati érmelek egy külön nagy csoportját képezik, mely II. László apró érmeivel záródik le, a XII. század második felében minden előzmény nélkül új typus merül fel, melyen első tekintetre a byzanti pénzverés minden jellemvonását felismerjük. Az atyás a fiúkirály szembenéző alakja, a szent szűz képe, a veret modora s az anyag (vörösréz), olyan jelenségek, melyek rendkívüli viszonyok beálltára mutatnak. Ez érmekekkel együtt találják a keleti feliratú kisebb rézpénzeket, melyek technikájukat tekintve, azokkal egy időből, illetőleg egy kézből, mondjuk ugyanazon pénzverőműhelyből származnak.

Ez éremfajokat a régibb numismatikai munkák IV. Béla és V. István korába teszik s a mongol hadjárat után következő idők nyomorúságával hozzák kapcsolatba, feltételezve, hogy a király az általános pangás közepette külföldi pénzverőket hívott be s nemes érczek híján, szükségből, ideiglenes eszköz gyanánt rézpénzeket szeretett.

Rupp e felfogást így fejezi ki: «Figyelemreméltó, hogy a király szinte első s úgy látszik e korszakban egyetlen, ki rézpénzt veretett, mely mint a tatárjárás gyászos

emléke, kétségtelenül nagy mennyiségben veretett, mivel jelenleg is mindig nagy számmal találhatók.»

Végh Ödön «A nyugati és keleti érmészet befolyása Magyarország érmészetére» című munkájában még többet akar tudni, midőn ezeket írja: «A XVIII. nemű vörösréz pénzek a tatárjárás okozta nagy inség és minden tekintetbeni fogyatkozás gyászos emlékei. A tüzzel-vassal pusztító tatár nép elvonulta után ugyanis nem találtak az egész feldúlt országban ezüst, melyből pénz verettetett volna; Béla tehát a nagy szükségén segített, Görögországból úgynevezett ciprusi rézet hozatott, melyből szintén Görögországból behívott érmészei által nagymennyiségű, nálunk addig szokatlan rézpénzt veretett.»

Hogy ez éremfajok nem IV. Béla korából származnak, azt az «Archaeologiai Értesítő» 1895. évi folyamában (158—166. l.) bőven kifejtettem, az elmondottakat mindazonáltal röviden ismétlem e helyütt is.

Ez éremfajok nem a XIII. század második felében, de éppen egy századdal előbb készültek. Bizonyítják ezt a pont- és vonaltechnika, a betűk karaktere, továbbá a *mellékjegyeknek* következetes szerepe, mely II. Endre korán túl már rendszeresen kevésbé szerepel, s olyan hivatása már semmiesetre sincs, mint ezen éremfajoknál, hol a mellékjegyek alapján négy-ötszáz külön változatot különböztethetünk meg.

S azt, a mit numismatikai érzékünk lát, megerősíti a történelem. Megérteti, miért vannak egyáltalán byzanti veretű érmeink. Lássuk tehát hazánk történetének képét a XII. század közepén.

II. Bélának, 1141-ben történt halála után, három fia maradt: Géza, László és István, mindannyi kiskorú. II. Géza, az elsőszülött, még csak tíz éves volt, midőn atyja temetése után megkoronáztatott. Húsz évi uralkodásának főeseményei Boricsnak, Kálmán király hűtlen felesége, Predslava fiának trónkövetelésével függnek össze.

Miután Boleszlav lengyel király meghalt, Borics Németországban keresett támogatást a magyar trón elfoglalására. Egy osztrák haddal Pozsonyt és környékét birtokába is kerítette, de a magyar kormányzók az osztrák herceget visszaverték. Géza, hogy Borics ellen magát orosz segítséggel védelmezze, Izasláv orosz nagyfejedelem testvérét, Fruzsínát vette nőül és sógora érdekében öt éven át háborúskodott, míg nem annak ellenségét legyőzte.

Még az orosz háború folyamán, Géza egy másik bonyodalomba keveredett a görögökkel. Csudomil szerb fejedelem, Géza anyai nagybátyja, birtokát a görög fönhatóság alól kiszabadítani igyekeztén, Gézát hívja segítségül.

A byzanti császári széken ekkor a nagy I. Comnen Emanuel (1143—1180) ült, kinek politikája oda sarkallt, hogy a hajdani nyugati császárság tartományait is hatalma alá hajtja s magát a mohamedán kézre került ázsiai tartományokért Magyarország birtokával kárpótolja. A császár céljai elérésére a zavaros magyar viszonyokat is felhasználta, a hozzá menekült Boricsot nemcsak támogatta, de egyik rokonával is összeházasította.

A szerb fejedelemnek adott segítség alkalmul szolgált Manuelnek Magyarország ellen nyíltan fellépnie. Csudomilt hódolásra kényszerítette (1152), Géza oroszországi távollétét pedig felhasználta arra, hogy Magyarországra törjön s Zimont megsejtsse.

Erre Géza sietve hazaérkezett s Manuel ellen indult,* a ki azonban a király érkezését be nem várva, seregével a macsói bánságot végig pusztítva, Boricscsal Konstantinápolyba tért vissza. Erre Géza az aldunai tartományokba tört s Manuelt békére kényszerítette, de a következő esztendőben Borics érdekében új hadat küldött a magyar határokra.

E háború idején történt, hogy István vezér összeesküvést szőtt királyi bátyja ellen, a mely fölfedeztetvén, Manuelhez menekült s őt a háború folytatására ösztönözte. Manuel haddal nem segítette ugyan a herceget, de tervei kivitelére őt is felhasználandó, egyik rokonát, Mária hercegnőt adta neki feleségül.

II. Géza 1161-ben 32 éves korában hirtelen meghalt, István, Béla, Árpád és Géza fiaikat hagyva maga után.

Az elsőszülött III. István szintén gyermek volt, midőn atyja trónját örökölte. Manuel elérkezettnek látta az időt, hogy terveit Magyarország bírására végrehajtsa. Nagy sereget vezetett Szerbiába s követelte, hogy a régi példák szerint, melyeknél fogva a királyi széket az elhunyt király *testvére* örökölje, a magyarok Istvánt (IV.) fogadják királyokul. A császár sikert nem ért, de később akadt egy párt, mely a törvényes királytól elpártolt s István öcsését, Lászlót (II.) választotta meg királylyá, ő maga pedig az ország egyharmadát kapta. II. László félévi uralkodás után 1162-ben elhalván, Istvánnak görög segítséggel sikerült a trónt elfoglalnia s ezért hátából a Szerémséget ígerte Manuelnek. A rendek látván IV. István nemzetellenes politikáját, mindnyájan III. István pártjára állottak, a trónbitorlót pedig visszaűzték Görögországba.

Később Manuel tapasztalva az ország ellenszenvét IV. István iránt, védenczét cserben hagyta, elismerte III. István törvényes uralmát, de Béla herceget, a király öcsését kívánta magával vinni Konstantinápolyba, a kit a byzanti trón örökövé tenni s leányával összeházásítani ígért. A császár ajánlatát elfogadták s Bélát átadták a görög követeknek.

Íme tehát nem esetlegességről van szó, midőn a byzanti styl pénzverésünkben megjelenik. Ez érmekeket csak II. Béla fia, IV. István, Comnen Manuel vazallusa verethette, a kinek pénzverői a byzanti pénzverés szokásaihoz alkalmazkodtak.

A mi ez érmekkel együtt találatni szokott keleti feliratú rézpénzeket illeti, azokról Karabacek József a bécsi «Numismatische Zeitschrift» VI—VII. kötetében (1876., 49—57.) írt s azokat a mongol hadjáratral összefüggésben hazánkba jutott turkesztáni pénzek utánzásának tekinti.

Szerinte ez éremkhez az Ilek-hkánok (szamarkandi) pénzei szolgáltak mintául (E dynastia 1000—1140 közt virágzott), de keleti hatás tűnik fel a máriás rézpénzekben is; itt a két király alakja alatt a szelvényen egy félholdalakú vonással leborított három függő vonal látható, melyben az arab lillahi = az Istenért jelszó rejlik. Nyilvánvaló ennél fogva, hogy mind a két éremfajt keleti befolyásra kell visszavezetnünk.

* E hadjárat idejéből írja Kinnamosz, hogy Géza lovas hadseregének egy részét a mózes-vallású *kalizek* alkották (kazárféle nép). E népnév Kálmán király idejében jó elő először (a zabori apátság javait megerősítő oklevélben), hol az mondatik, hogy a közönségesen kalizeknek nevezettek (kik a nyitrai várjobbányokhoz tartoztak) «insitiores regii fisci» voltak.

Az azonban, hogy mikép került magyar érmekre keleti felirat? — olyan kérdés, a mit Karabacek nem magyarázott meg. Az ő következtetése, hogy a mintául szolgáló turkesztáni érmek a mongol hadjárattal kerültek Magyarországba, túlhaladott álláspont. Ezek a mongol hadjárat előtt száz évvel veretvén, azok származását más keleti népelemek szereplésére kell visszavezetnünk.

A magyarázat közelfekvő. Kálmán király óta szerepeltek hazánkban az izmaeliták (mohamedán kereskedők), kik mint a pénzkamarák bérlői, a királyok bankárai, nagy befolyással voltak a hazai pénzügyekre. Ezek kezelték IV. István pénzügyeit, esetleg ő is hozott magával Byzanczból arab pénzügynököket, a kik a zavaros viszonyokat ki tudták a maguk javára használni. Utóbbi föltevést tartom elfogadhatónak, hogy t. i. a byzanti pénzverésben már jártas arab pénzverők műveivel van dolgunk.

A bécsi császári éremtárban, a kisebb, keleti feliratú éremfajok egy aranyveretű példánya van. Eddig azt hittük, hogy ez valami numizmatikai curiosum, próba, ajándék vagy ékesség gyanánt veretett, s mint ilyennek, a magyar aranyverés történetében nincs jelentősége. A dolog azonban nem így áll. A szóban levő érem 1·28 gramm súlyú, tehát a byzanti triensnek felel meg. A M. Nemzeti Múzeum byzanti trienseinek súlya {1·05, 1·07, 1·12, 1·38, 1·40, 1·42, 1·44, 1·45, 1·46, 1·48. Az egész byzanti arany pedig 3·6—4 grammot nyom.

Tekintve a súlyt, nyilvánvaló, hogy ez az arany a byzanti pénzláb szerint van verve, s bár ma csak egy példányát ismerjük, valószínű, hogy a maga korában a szükségnek megfelelő mennyiségben veretett, sőt föltehetjük, hogy a másik éremfaj, a két király képével, szintén ki volt verve aranyban is, mely Comnen Manuel aranyai mellett a IV. István bírta területeken mint egész arany volt forgalomban.

Ez adat is elég arra, hogy IV. István éremverésében a magyar pénzverés egy külön korszakát tekintsük, mely nemcsak külsőleg, de pénztudományi szempontból is a byzanti souzerainításban leli magyarázatát.

Az érmek leírása:

98. IV. István (1162—1163) Av. Gyöngykörben kettős, fönt három kereszttel diszített trón, egyiken (jobbról) II. Béla, másikon (balról) IV. István ülőalakja liliomos kormánypálczával és keresztes aranyalmával; a két trónt elválasztó oszlopon kereszt, alatta jobbra és balra hajló mennyezet. Köriratok, jobbról visszásan futó betűkkel: REX BELA, balról REX STS.. Alul félhold alatt 111 (lillahi = az Istenért!). Rev. Liliomos kormánypálczákat tartó fénykörös fejű Mária szemben, mellére hajló kezével a kis Jézust öleli (karikákkal jelezve), fejénél jobbról, vagy jobbról és balról kereszt. Körirat: *Sancta Maria*. Pénzverőjegyek az előlapon.

99. U. a. zavart köriratokkal.

100. U. a. kisebb; köriratok mint 98.

101. U. a. keleti feliratú rézérem, jobbról a körben futóírás közepén pénzverőjegyek. Nagysága mint 100.

102. U. a. arany példány (triens).

103. U. a. rézveret, vonások és karikákból álló (arab írást utánzó) felirat.

VIII. sorozat.

E sorozatba tartozó éremfajok vékony lapon, az előbbi csoportok ezüstpénzeitől eltérő módon verettek. Vésetésüket illetőleg, a byzanti modorú rézpénzekkel egy pénzverőműhelyből látszanak származni. Kőrirtaik szerint IV. István és III. Béla kormányévei alatt készültek. E csoportnál kezdődik a Rev. veret állandó változatossága, mely Av.-nél jelentékenyen kisebb körbe van foglalva.

104. IV. István (1162—1163.). Av. kettős gyöngykörben, a rézpénzek feliratával egyező betűkkel: REX BELA (visszás irányban) és REX STS., középen a 79. számú előlapjához hasonló diszítmény, Rev. Végein tetézt kereszt karjai közt egy-egy pont és háromszögű ék.
105. III. Béla (1173—1196.). Av. Kettős gyöngykörben: MONETA BELE REGIS. Közepén jobbra néző sas, alatta és felette: AQ-ILA Rev. Jobbra lépő és szembe néző oroszlán nyílvégű farkkal.
106. U. a. Av. Kettős gyöngykörben az éremlapot négyfelé szelő két-két keresztvonal; a külső keretben R ✠ M | ONETT | BELE | REGIS (= Moneta Bele Regis R(amae?)) A belső mezőkben egy-egy T (tertii). Rev. keresztalakú kampós diszítvány, hat ponttal.
107. Iratlan. Av. Középen nyolcz befelé fordult félholddal körülvelt kereszt, karjaiban három-három pont. Kívül négy kisebb kereszt és nyolcz horgonyalakú diszítvány. Rev. Négyes ívekből álló, középen összekötött ékítvány, felül és alul két-két L vagy V betűalakokkal és mellékjegyekkel.
108. Király neve nélkül. Av. ✠ S MARCUS. Középen kereszt négy ponttal. Rev. Horgony?
109. IV. István v. III. Béla (?) Av. Gyöngykörben, értelmetlen kőrirat, betűjellegét v. ö. 105. Középen arab írás. Rev. Öt, négy pont között szabályosan elhelyezett kereszt.

IX. sorozat.

III. Bélával, kinek néhány érmét a rézpénzekkel egy műhelyből származtattuk (lásd 105., 106., 109. ?), a magyar pénzverésben új modor állandósul, melynek fővonásait már a VIII. sorozatban láttuk.

Vékony, finomabb veretű éremfajok, részben a királyok nevével, részben a nélkül. E sorozat III. Béla, Imre és II. Endre királyok korában működött pénzverő azonos stílus vereteit foglalja magában. Pénzverőjegyek az előlapi előállításban.

Egyik főjellemvonása e csoportnak, hogy itt jelentkezik először a kettős kereszt, mint királyi címér (vért nélkül).

110. III. Béla (1173—1196.). Av. Gyöngykörben az éremlapot négyfelé osztó pontozott kereszt végein keresztképpel tetézve, a négy mezőben: B | G | L | A. Rev. Rx betűkből képzett monogramm.

111. U. a. A király neve vízirányosan, felül és alul horgonyalakú jegyek, pontok között. Rev. Rx monogramm fordítva.
112. U. a. A király neve és Rx monogramm, kis kettős kereszt körül. Rev. kettős kereszt.
113. *Imre* (1196—1204.). Av. Három sorban HE | NRIC | VS (a he és nr betűk összevonva). Rev. A 111—112. sz. monogramm.
114. U. a. ✠ HER (Henricus Rex) négy kereszt között, körben, középen csillag. Rev. Kereszt négy pont és négy kifelé hajló félhold között.
115. II. *Endre* (1205—1235.). Av. Gyöngykörben kettős kereszt két csillag között, körül: ✠ DEN REG A (Denarius Regis Andreae. Rev. mint 114.
116. U. a. Rv. Gyöngykörben: ANDREAS, utána félhold, középen 111—112. sz. monogramm fordított helyzetben. Rev. Koronából kiemelkedő kettős kereszt, oldalt egy-egy kifelé hajló félhold.

X. sorozat.

E sorozatban foglalt érmek veretei minden tekintetben az előbbi sorozat típusát viselik magukon; bizonyosan abban a pénzverő-műhelyben verettek, mely mint az előbbi datált éremsorozatból kitűnik, III. Béla, Imre és II. Endre korában (meghatározatlan helyen) működött.

E sorozatot négy csoportra osztjuk: *a/* olyan fajokra, melyeken arab (kufikus) feliratok utánzatait (v. ö. 74. számmal), vagy ezekből fejlett ornamentikát találunk, melynek főjellemvonása a kufikus vízirányos vonal; *b/* fajokra, a kettős kereszttel, felírás nélkül; *c/* fajokra, egyes betűkkel, melyek vonatkozhatnak a királyok neveire, de biztossággal egyiknek sem tulajdoníthatjuk; *d/* olyan fajokra, melyeken csak ornamentális előállításokat találunk; végre *e/* kisebb éremfajokra, melyek e sorozat keretébe tartoznak.

A pénzverőjegyek, melyek az Árpád-házi királyok eddigi éremsorozatait különösen jellemzik, következetesen megtaláljuk ezen éremsorozatokon is, mindig az előlapon. Az érmek leírása csoportok szerint:

a) *Kuficus feliratok utánzataival:*

117. Av. középen kampós kereszt, karjai közt U alakú betétekkel, kívül négy kisebb keresztke. Rev. Kufikus írás értelmetlen utánzata.
118. Av. Kufikus írást utánzó ornamentika, felül kereszttel. Rev. Kis kereszt, négy pont és háromszög közt.
119. Av. A kufikus felírásból még tovább fejlett értelmetlen előállítás, felül s oldalt kereszttekkel. Rev. A betű négy pont közt.
120. Av. u. a. mint 119. Rev. pont, két kifelé forduló félhold és két ék között.
121. Av. u. a. mint 119. Rev. S betű, illetőleg jegy.

122. Av. Kufikus írást utánzó ornamentika, a vízirányos vonalhoz csatlakozó két S betűvel, mikben Rupp III. István nevének kezdőbetűjét látja. Rev. Kufikus ornamentika.
123. Av. A kufikus vízirányos vonal, felül patkón álló kereszt, oldalt kifelé forduló félhold és S betű, a vonal alatt ugyanaz. Rupp ez éremfajt szintén III. István neve alatt sorolja fel. Rev. Három ponttal tetézt vonal, két-két összekapcsolódó félhold között.
124. Av. Az érem széléig érő kampós kereszt, ágai közt kereszt alakú diszítványok. Rev. Kufikus ornamentika.
125. Av. Középen kis kereszt, körülötte négy görög Ω -nak látszó betű, közből egy-egy pontban végződő ékkel. Rev. Kufikus ornamentika.
126. Av. Középen pontokban végződő kis kereszt, körülötte pontokból alkotott négy félkör, bennök egy-egy keresztke, a félkörök-alkotta nyílásokban egy-egy pont. Rev. Kufikus ornamentika.

b) A kettős kereszttel:

127. Av. Kettős kereszt, ívhez hasonló talapzaton, oldalt a kereszt felső ágánál két csillagot magába záró félhold, alsó ágánál egy-egy pont s pontokból alkotott függőleges vonal. Rev. Négy félholdba zárt kis kereszt.
128. Av. u. a. mint 127., de a félholdakban ékek, az állvány alatt szintén ék. Rev. mint 127.

c) Egyes betűkkel vagy betű alakú jegyekkel:

129. Av. Az érem széléig érő tetézt kereszt, a négy mezőben egy-egy H betű (Henrikus?) Rev. Kereszt, négy pont között.
130. Av. mint 129. Rev. S betű.
131. Av. Kisebb, mint 129., a kereszt-alkotta mezőkben H N és N H. Rev. Kereszt nyolcz pont között.
132. Av. Kettős körben kereszt, karjai közt rézsút álló vonások, az így alakult négyzet peremén N betűk. Rev. Kereszt, karjai közt három-három pont.
133. Av. Középen keresztezt vízirányos vonal, a keresztezés körül négy pont, a felső mezőben két E betű (Emericus?) oldalt egy-egy ponttal, felül kis kereszt, az alsó mezőben ugyanez. Rev. Nagyobb kereszt, karjai közt egy-egy ponttal.
134. Av. Vízirányos vonal, háromszor keresztezve, rajta két félholdszerű alak, felül és alul egy-egy N két pont között. Rev. Kettős kereszt alakú diszítvány, oldalt egy-egy pontot magába záró félhold-idom.
135. Av. Az érem széléig érő nagy kereszt, a mezőkben egy-egy négyszirmú rózsza és M-hez hasonló betű. Rev. Vízirányos vonal, felül N, alul V D betűk.

136. Av. Vízirányos, középen keresztezett vonal, a keresztezésnél négy karika, felül és alul egy-egy görög Ω-nak látszó betű. Rev. Kereszt négy pont között.
137. Av. A — O betűk, fölöttük két Ω-nak látszó betű, mely rövidítő jel is lehet (Alfa-Omega?), ezek felett lefelé forduló € betű, alul kereszt. Revers S. Rupp ez érmet III. Istvánnak tulajdonítja, a Rev.-en St betűket lát, az Av.-en éppa-t (steppa). Alig hihető, hogy a pénzverő a király nevét jelző első betűket a Rev.-re véste volna. Különben az S-t cölni s egyéb német pénzekben szerte találjuk a «sancta» (Colonia) rövidítéseül.
138. Av. mint 137. Rev. Az S fordítva.
139. Av. mint 137. Rev. A betű két pont között.
140. Av. mint 138. Rev. Két összekapcsolódó kereszt, oldalt egy-egy ponttal.
141. Av. mint 137. Rev. mint 123.
142. Av. mint 137. Rev. mint 120, de a két holdkában egy-egy pont. — Utóbbi öt változat rosszul vert s silány érczből készült egykorú utánzat.
143. Av. Kettős gyöngykörben kapu alakú alkotvány, oldalt egy-egy és alul két ponttal, körül ✕ ΡΑΡΙΑ (Parmai denár utánzata). Rev. X és I alakú diszítvány pontok és csillagok között.

d) *Csak ornamentális alakokkal:*

144. Av. Az érem^{32.} feléig érő nagy kereszt, mely végein kisebb keresztkébe végződik; a mezőkben egy-egy ponttal s felette háromszögű ékkel. Rev. Kereszt, karjai közt egy-egy ékkel.
145. Av. Kereszt. mint 144., de a kisebb keresztkéek egy-egy pontozott vonallal összekötve, a mezőkben egy-egy pont, kívül egy-egy ék. Rev. Négy keresztből és öt pontból alkotott diszítvány.
146. Av. vízirányos vonal, háromszor keresztezve, felette és alatta két-két kereszt, azok vége felett egy-egy pont. Rev. Kis kereszt, sarkaiban egy-egy pont.
147. Av. Nagy, középen négyszögű nyílású kereszt, melyre két oszlop van fektetve (H?); a kereszt felső és alsó vége tetézve, jobb és bal ága keresztezve, ott két-két karika, itt két-két félhold, a kereszt közepén levő nyílt négyszögben pont. Rev. Kis kereszt négy pont és négy félhold között.
148. Av. Három függőleges vonal, a középső két végén keresztezve, a két szélső félholdakkal borítva, ezeken kívül egy-egy kereszt két pont között. Rev. Nagyobb kereszt, a két felső mezőben egy-egy háromszög, a két alsóban egy-egy félhold.
149. Av. Nagy kereszt, végein négyszer keresztezve, a mezőben egy-egy ponton nyugvó ék, melyet két-két befelé forduló félhold foglal be. Rev. Kereszt, karjai közt egy-egy ponttal.
150. Av. A 147.-hez hasonló diszítvány, de a két oszlop keresztezve, a diszítványt négy befelé forduló félhold veszi körül. Rev. Kis kereszt négy pont és négy befelé forduló félholddal négyszög alakban befoglalva.

151. Av. Középen H alakú, középvonalán keresztezett alak, végein vízirányosan álló keresztek, felül s alul ismét kereszt négy-négy pont között. Rev. Pontra szögellő két függőleges ék, oldalt egy-egy kifelé forduló félhold.
152. Av. u. a. Az előlap másképp állítva. Rev. A jegy (betű) öt pont között.
153. Av. Középen tetéztett kereszt, négy kisebb kereszt és kifelé forduló félhold között. Rev. Pontból kiágazó két kisebb kereszt, oldalt egy-egy ponttal.
154. Av. u. a. Rev. A jegy (betű) pontok között.
155. Av. u. a. Rev. S (mint 121., 130., 137).
156. Av. u. a. Rev. mint 123., 141.
157. Av. Három függő vonás, közbül két pont, oldalt egy-egy kereszt, felül és alul három-három kifelé forduló félhold, a középsők végei pontozva s nyílásukban egy-egy pont. Rev. Horgony alakú jegy három ponttal.
158. Av. u. a., de a középső félholdak pontok nélkül. Rev. mint 123., 141. és 156.
159. Av. Három függő vonal, végeiken keresztezve, belül és szélről négy kereszt vízirányosan, a külsők két-két pont között. Rev. Kereszt, karjai végén karikák, közbül egy-egy pont.
160. Av. u. a. Rev. Kis kereszt végeire boruló egy-egy félhold, közbül egy-egy pont.
161. Av. u. a. Rev. Kereszt, mint 149., de végeire boruló négy kis félholddal.

e) *E sorozatba tartozó obulusok:*

162. Av. Közepén X négy pont között, melyet négy kifelé hajló, végeiken vízirányos vonalkával összekötött ív foglal be, az ívekben egy-egy X. Rev. Sima kereszt négy pont között.
163. Av. Kettős kereszt, oldalt négy csillag és két félhold, karjai közt négy ponttal. Rev. mint 162., de kisebb (v. ö. 127).
164. Av. u. a. A csillagok helyett háromszögek (v. ö. 128).
165. Av. Két alacsony oszlop három vízirányos vonalka közt, előbbieik végeire két-két félhold borul, a felső és alsó félhold-pár között egy-egy pont, azok felett kereszt. Rev. mint 162—164.
166. Av. Kufikus írást utánzó ornamentika (v. ö. 119. sz.) Rev. mint 162—164.
167. Av. mint 166. Rev. Kereszt, karjaiban pontokkal, azok felett egy-egy kifelé forduló, pontozott végű félhold.
168. Av. Középen keresztke négy csillag között, felül, alul s két oldalt két-két kifelé forduló félholdon álló keresztke, a keresztke mellett vagy félholdak végén egy-egy pont. Rev. Kereszt alakú diszitmény.
169. Av. Tetéztett végű kereszt, karjai közt három-három pont, a kereszt végeire boruló félholdak, közbül rézsút álló szögek (v. ö. 107. számmal). Rev. Négy-befelé forduló félholdba foglalt gömbös végű kereszt.
170. Av. Függőleges tetéztett végű kis oszlop, felül és alul befelé forduló félholddal, oldalt apró háromszögekből és pontokból álló függőleges idom. Rev. Kis kereszt, felső és alsó karján karika, oldalt egy-egy pont.

XI. sorozat.

Az előbbi sorozatok éremfajait — leszámítva néhány régibb éremfajt, a byzantinusokat s velük rokon vereteket — általában ornamentális díszítésmód jellemzi, melynek fő alakja a latin kereszt. II. Endre alatt új típus az uralkodó, mely szembenéző királyi főket s egész alakokat, oszlopos és íves épületeket, tornyokat, kettős kereszttekkel díszített templomokat, néha állatalakokat alkalmaz az érmek elő- és hátlapján. E típust alkalmasint a hazánkban forgalomban volt úgynevezett frizachi érmek forgalmára lehet visszavezetnünk, mely név alatt az aquilejai patriarchák, karinthiai hercegek, salzburgi érsekek XII—XIII. századbeli érmeit értjük. Befolyással voltak e típus kifejlődésére a kölni, trieri denárok és obulusok is, melyek frizachi leleteinkben szinte következetesen előfordulnak.

Ha megfigyeljük az előbbi két (IX—X.) sorozatot, mely együtt egy typuskört képez s látjuk, hogy az II. Endre korába nyúlik be, kinek nevével ott két denárfajt találunk (115—116.) s összehasonlítjuk e sorozattal, melyből két faj van datálva II. Endre nevével, azt a következtetést vonhatjuk, hogy ez érem-sorozat, azzal párhuzamosan, egy más pénzverőműhely termékeinek tekintendő. Az érmek nagysága, különösen a nagyobb és kisebb veret, mely több éremfajnál előfordul — denár, obulus — szintén más, attól eltérő gyakorlatra mutat. Meglehet, hogy pénzverésünk ez újabb iránya már előbbi királyok, III. Béla, Imre korában vette kezdetét, mint-hogy azonban datált érmünk csakis a két II. Endre-féle, e nemű éremfajainkat e király neve alatt foglaltuk össze egy sorozatba.

Az érmek leírása:

171. Av. Kettős gyöngy- és vonalkörben 12—19 karika, középen háromtornyú vár; a középső két emeletes háromszögű fedéllel, alatta kapu. Rev. (Feliratánál fogva Aversnek tekinthető). Vonalkörben + ANDREAS REX, középen háromszög alakba fektetve A B C betűk.
172. Av. Kettős vonalkörben: ✠ ANDREAS, belül szembenéző királyi alak, jobbjaiban kardot, baljában keresztet tartva. Rev. Vonalkörben két tornyú vár, szélein karikás czölöpök, alul kerek boltozatban szembenéző királyi fő, a tornyok között karika és kereszt.
173. Av. Erkély, két szélén kettős kereszt, felette kupolaszerű építmény, alul kapu, két karika között. Rev. Négy vonalból szerkesztett tetézett kereszt, karjai közt egy-egy pont és karika, középen pont.
174. U. a. kisebb, a Rev. a karikák hiányzanak.
175. Av. A 118-hoz hasonló, de a kupola felett három pont, az erkély mellett egy-egy csillag. Rev. Magas lábas kereszt mellett két befelé forduló madár.
176. Av. Erkélylyel összekötött két bástya, felette karikák között szembenéző koronás fő, alul csúcsos orom, benne karika. Rev. Kettős gyöngykörben 14—24 háromszög, belül háromtornyú vár.

177. U. a. kisebb. Rev. A karimán háromszögek helyett karikák.
178. Av. Két gyengén szemcsézett körben az előbbihez hasonló orom, karikával, felette erkélyen szembenéző koronás fő, oldalt egy-egy pontozott végű félhold és csillag. Rev. Az előbbihez hasonló háromtornyú vár. Karima üres.
179. Av. Erkély, keresztezett rácschal, oldalt két magas, gömbbe végződő oszloppal, felül kettős kereszt, karjai közt hat pont, oldalt egy-egy karika. Rev. Kettős kereszt, mellékjegyek mint az Av.-en.
180. U. a. kisebb, a Rev. oldalt a két karika hiányzik.
181. Av. Gyengén szemcsézett körben, oldalt két oszloppal diszített, alul négyszer ívezett erkély, felette szembenéző koronás fő, alul karika egyenes vonal és csillag közt. Rev. Vonalkörben templom homlokzata, felül háromszögű oromból kiemelkedő kereszttel s két sarokdíszszel, alul kettős ajtó és lépcső, a templomhoz kapcsolódó két mellékszárny saroktornyokkal. Az előállítás alatt karika csillagok között.
182. U. a. Az Av.-en alul a karika négyágú csillagok közt.
183. Av. Apró karikákkal diszített ív, benne kereszt, oldalt egy-egy ferde torony, középen toronyszerű alak, mely a koronás királyi főben végződik. Rev. Két rézsút hajló oszlopos erkély felett, magasabb két oszloppal diszített torony, oldalt egy-egy csillaggal; alul karika.
184. Av. Íven nyugvó épület két mellékívvél, melyek egy-egy torony fölé borulnak, fennt koronás fővel két karika között. Rev. Talapzaton nyugvó torony, oldalt két táblához hasonló alakkal, felettük egy-egy rózsa.
185. U. a. kisebb. Rev. Alul karika.
186. Av. Vonalkörben két magas, felül karikában és pontban végződő czölöp, közbül hegyes süvegű, szembenéző fő, felül két félhold között csillag. Rev. Hármás virágdíszből kiemelkedő háromtornyú vár.
187. U. a. kisebb. T alakú állványon torony, oldalt gömböcscsel és kerekfejű szeggel.
188. Av. Szívalakú, alul kettős nyúlványú diszitmény, oldalt egy-egy fejnek látszó s alul karikában végződő előállítás, felül két karika és félhold között nagyobb csillag. Rev. Két kifelé forduló félhold között kereszt, felül Ω , alul ∇ (Moneta Andreae?)
189. Av. Vonalkörben két torony közt álló kettős kereszt. Rev. Gyöngykörben kiterjesztett szárnyú, jobbra néző sas.
190. Av. Magas torony mellett két szembenéző fej, felettük félhold, illetőleg csillag. Rev. Torony, oldalt egy-egy félholddal s hatágú csillaggal.
191. Av. Oldalt két oszlophoz csatlakozó ívezet, felül a kettős kereszttel, oldalt hatágú csillagok(?), alul három karika. Rev. Hármás ívezet felé helyezett erkély, felette hatágú csillag két karika közt.
192. Av. Torony, magas kereszttel, oldalt két karika és két karikás fejű kúp, alattuk egy-egy félhold. Rev. Hármás épületormot jelző előállítás.
193. Av. Bábúhoz hasonló alak, koronás fővel, oldalt négy oszlop és csillagok. Rev. Kettős gyöngykörben ívezeten nyugvó templom-orom oldaldíszszel, felül csillag, a karimán csillagok.

194. U. a. szabatosabb előállításokkal.
 195. Av. Ívezeten nyugvó négyoszlopos épület, fennt szembenéző fővel. Rev. Magas templomhomlokzat, az orom felett liliummal, belül ∞ alakú jegy.
 196. U. a. kisebb veret.

XII. sorozat.

Míg a fentebbi sorozatot, a vésés modorát illetőleg, a pont- és vonaltechnika jellemzi, melynél az előállítások szinte csak be vannak karczolva a verőbélyegbe, e sorozaton fejlettebb technikát találunk, mely az előállításoknak némi felületet tud adni; e sorozat különben más tekintetben is különbözik az előbbtől; az alakok szabályosabbak, a metszés öntudatosabb, az élő előállítások, királyi fő, oroszlan természetesebbek, s végül hogy e sorozatban találjuk először a magyar nemzeti címer, a csíkokat paizson. Láthatólag más kéz, talán más pénzverde művei, mint a XI. sorozatban leírt éremfajok.

E sorozatba tartozó éremfajok között kettő van jelezve II. Endre névvel, e név alatt foglaljuk össze a többi is.

197. Av. Kettős vonalban vagy gyöngén szemcsézett körben: ✠ ANDREAS · D · GR · vagy DAL · R · (Dalmatiae Rex). Középen félhold, felette csillag. Rev. Kéttornyú templom, középen háromszögű orommal, három gömböcsből álló oromdiszszel s felette csillaggal (aquilejai denárok utánzata).
 198. Av. Kettős körben ✠ ANDREAS REX, szembenéző királyi fő. Rev. Háromtornyú épület, a középső torony mellett két karika.
 199. Bv. Trónon ülő király, jobbjában keresztes aranyalma, baljában liliumos (?) kormánypálca, oldalt egy-egy karika. Rev. Tornyos épület, a torony mellett két zászlóval. (Egykorú német érmekről vett motivum.)
 200. Av. Aquilejai modorú templom (v. ö. 197.), a háromszögű orom felett királyi fő. Rev. Karima, körül patkó alakú diszítványokkal, belől kettős vonalkörben jobbra lépdelő oroszlan, felette pont.
 201. Av. Hármastornyú épület, alatta szárnyas fej, kerek kalappal. Rev. Keret, felismerhetlen diszítéssel, belül a magyar címerpajzs, oldalt csillag és félhold.
 202. Av. Az előbbi éremhez hasonló előállítás, alig felismerhető emberfő, oldalt egy-egy karikával. Rev. A magyar címerpajzs, jobbról csillaggal, balról két karika közé foglalt félhoddal (kisebb veret).
 203. Av. Kettős gyöngykörben, jobbról fölnt betűknek látszó vonások, belül körbe zárt királyi fő, felül háromtornyú vár. Rev. Kettős vonalkörben belül pontokkal diszített négyes félkörű keretben a magyar címerpajzs. Körül, Rupp szerint: ✠ · A · N · D · — — S · D · (= Andreas Dux).
 204. Av. Gyöngén szemcsézett körben kettős ív, a felett két szembenéző koronás mellkép, köztük faág. Rev. Falazat, alul félkörű kapuval, fennt a magyar címerpajzs, oldalt egy-egy hétágú fa.

205. U. u. Revers-előállítás, másik oldala veretlen.
206. Av. Kettős vonalkörben szembenéző királyi mellkép, jobbjában egyenes kard, baljában keresztes aranyalma. Rev. Kettős vonalkörben pontok; belül a magyar címerpajzs a csillagok felett gömböcscsel, oldalt öt vagy hat pont.
207. Av. Vonalkörben szembenéző királyi mellkép, mellére hajtott jobbkezében egyenes kard, baljában kormánypálcza csillaggal. Rev. Épület, alul kettős ívvel, felette a magyar címerpajzs, oldalt két oszlop, fent háromszögű gömbös fejjel.

XIII. sorozat.

Íratlan éremfajok, királyi főekkel, építményekkel, állat- és ornamentális alakokkal. Némileg a frizachi veretekkel rokonok, de kétségtelen hazai veretek, a minek bizonyítéka a nagyobb és kisebb veret (denár, obulus) s a kettős kereszt gyakori alkalmazása. Veretésükre nézve külön zárt csoportot képeznek s alkalmasint II. Endre korába tartoznak.

208. Av. Hármás félkörű keretben (v. ö. 203. sz.) királyi fő szemközt, fent három torony. Rev. Balra lépdelő, első ballábával hosszú keresztet tartó szarvas; előtte csillag.
209. Av. kereszt, felette két szárnyon nyugvó királyi korona. Rev. Nyolcz ívből szerkesztett és négyszer liliummal díszített keretben egyenkarú kereszt.
210. U. a. Kisebb veret, a Rev. díszítménye egyszerűbb.
211. Av. Kettős keresztre visszanéző álló párducz. Rev. Virágokból alkotott keretben nyolczágú csillag.
212. Av. Mint 211., a kettős kereszt s a párducz közt csillag. Rev. Jobbra lépdelő szárnyas griff, felette csillag.
213. U. a. mint 212. Kisebb veret. Av. Rev. Csillag nélkül.
214. Av. Két torony között szembenéző mellkép. Rev. Torony lövőrésekkel, oldalt rézsút emelkedő falakkal, fent kereszt két rózsa közt.
215. U. a. mint 214. Kisebb veret.
216. Av. Templomhomlokzat kereszttel két pont között, oldalt két zászló. Rev. Az érem széléig érő kereszt, karjaiban egy-egy liliummal.
217. U. a. mint 216. Kisebb veret.
218. Av. Torony, oldalt egy-egy kereszttel és ötágú csillaggal. Rev. Kettős gyöngykörben négy-négy váltakozó karika és ötágú csillag, belül kisebb kereszt.
219. Av. Ívezet alatt szembenéző királyi fő, két csillag között, fent hármás templomhomlokzat, a középső tornyon kereszt. Rev. Nagy kereszt, karjaiban egy-egy csillag.
220. Av. Két torony között szembenéző királyi fő, a tornyok felül összekötve. Rev. v. ö. 219.

221. Av. Két kettős kereszt közt királyi mellkép szemközt, felette félhold. Rev. Lombokkal díszített, nyolcz kifelé forduló félholdból szerkesztett keretben kereszt, karjaiban egy-egy ponttal.
222. U. a. mint 221. Kisebb veret.
223. Av. Két kezével sárkány nyakát és farkát szorító király alakja. Rev. Kivont kardot tartó király, előtte visszanéző párducz.
224. Av. Párduczczal küzdő királyi alak balra. Rev. Lombdíszből alkotott keretben kettős kereszt.
225. mint 224., kisebb veret.
226. Av. Félhold alatt nyolczágú csillag, felül torony, oldalt egy-egy emberi fejnek látszó alak, kifelé nézve. Rev. Jobbra lépdelő párducz, felette lombos fa.
227. mint 226. Kisebb veret.

XIV. sorozat.

Az árpádkori éremverés IV. Béla uralkodása idején (1235—1270.) a következő sorozatokban érte el legmagasabb kifejlődését. Az előállítások szabatosak és változatosak; a feliratok, melyek részben capitális, részben pedig uncialis latin betűsök, gyakoribbak, mint előbb s csinnal, néhol feltűnőbb ügyességgel is vannak metszve. Czímerekül a kettős kereszt paizs nélkül vagy paizsban többször előfordul, két éremfajon pedig a byzanti kétfejű sas, mint a királynénak családi jelvénye. Az anyag, melyből e sorozat ezüst denárai és obulusai verettek, jó minőségűek s egyáltalán nem igazolják azt a felfogást, hogy a mongol hadjárat e korszak pénzverésére a hanyatlás bélyegét nyomta volna rá. Kiemelendő, hogy a lilium, mint díszítő motívum, e korban mindinkább előtérbe lép. Az idetartozó éremfajok:

228. Av. Gyöngykörben ívezet felett ülő király, ölében tartott jobbában egyenes kard, mellére hajtott baljában kereszt aranyalma; oldalt BΘ—LΤ. Rev. Gyöngy- és vonalkörben egyenkarú kereszt, körülötte RΘX betűk, a betűk közt egy-egy szembenéző emberfő, felettük egy-egy ponttal.
229. Av. Gyengén szemcsézett kettős körben ✠ REX BELA QVARTVS, belül jobbra lépdelő s visszatekintő husvéti bárány, egyik első lábával keresztet tartva. Rev. Trónon ülő király, nyakában lánczon függő medaillon, magasan felemelt jobbában kereszt aranyalma, ölében tartott baljában kormánypálca, végén köröcskékből képzett kereszttel; oldalt VNGA-RIC.
230. Av. Gyengén szemcsézett körben husvéti bárány, mint 229. körül RΘX · VNGARIΘ Rev. A király mellképe, a 229. modorában oldalt három karika. Obulus.
231. Av. Gyöngy és vonalkörben balra nyargaló lovon a koronás király, hátra nyújtott kezében liliumos kormánypálca, mögötte és a ló alatt virág-galy. Rev. Trónon ülő király, jobbában virág-galyat tartva, balvállá fölött ugyanazon alakú virág; oldalt VNGΤ · -RIΘ · két karika között.

232. Av. Gyöngykörben jobbra néző királyi alak, baljában keresztcs kormánypálca, oldalt: BELE QVARTI. Rev. Két szembenéző oroszlán, testükön keresztül vízszintesen: OBVLVS.
233. Av. Kettős vonalkörben szembenéző királyi fő. Rev. Kettős vonalkörben a közepén kis karikában R négy pont között.
234. Av. mint 233. Rev. Kettős vonalkörben karikából kiágazó kereszt, a karikában R, a kereszt karjaiban B | E | L | A.
235. Av. mint 233. Rev. mint 234., de a karikában M.
236. Av. Gyöngykörben szembenéző királyi fő. Rev. Gyöngykörben kereszt, karjai közt a király neve, mint 234. A 233—235. sz.-hoz tartozó obulus.
237. Av. Trónon ülő király, jobbjaiban liliomos kormánypálca, felemelt baljában kereszt-aranyalma. Rev. Gyöngykörben vízirányosan három részre szelt lapon, mely szeletek közül a felső és alsó függőlegesen ismét két-két részre van osztva: B | E | LÆR | EX.
238. U. a. mint 237., kisebb veret; obulus.
239. Av. Gyöngykörben két heraldikai liliom közt félholddal borított csillag, felettük bástyatorony. Rev. mint 234.
240. Av. Félholddal borított csillag, felettük szembenéző királyi fő, oldalt egy-egy torony. Rev. Félholdon álló bástya, két heraldikai liliom közt.
241. Av. Háromlevelű virágokból szerkesztett körben betűnek látszó jegy. Revers mint 239.
242. U. a. mint 241. Obulus.
243. Av. Gyöngykörben a király neve szabálytalan betűkkel, középen hatágú csillag. Rev. Sárkányt leszűrő angyal.
244. Av. mint 243., a király neve szabályos betűkkel; középen héber (?) betűnek látszó jegy. Rev. mint 243.
245. Av. mint 244., de a közepén egyenkarú kereszt. Rev. mint 244.
246. Av. Szembenéző királyi fő, körül ✠ BELÆ REX.
247. Mint 246. Obulus.
248. Av. Szembenéző királyi mellkép, oldalt . REX . - BELA. Rev. Kettős lépcsőn álló patriarchális kereszt, felső ágainál csillag és félhold, benne foglalt karikával, ágai közt és alsó ágánál egy-egy karika, lennt két szembenéző koronás fő.
249. Av. Szembenéző királyi térkép, jobbjaiban aranyalma, baljában keresztcs kormánypálca. Rev. Koronás kétfejű sas, mellig; a királyné, Mária görög hercegnő címere.
250. Ugyanaz, kisebb.
251. Av. Patriarchális kereszt, felső ágánál két hatágú csillag, karjai közt karikák, alul két szembenéző fej. Rev. Krisztus mellképe dicsfényvel, körül: MONETA VNGARIE.
252. Av. és Rev. mint 251., körirat nélkül, a patriarchális kereszt mellett rozettek.
253. Av. Trónon ülő király, jobbát térdén tartva, baljában keresztcs kormánypálca, oldalt: REX ✠ - BELÆ. Rev. Végein kiszélesedő kereszt, közepén ráfektetett gyöngysorral, karjaiban csillagok; körirat: ✠ MONETA REGIS P HVNGARIA P alul áthúzva [pro]).

254. Mint 253., kisebb.
255. Av. v. ö. 253. Rev. Kereszt, karjaiban egy-egy lilium, körül: ✠ MONETA REGIS ✠
Nagysága mint 254.
256. Av. Körül: ✠ MONETA . BĒLĀ . RĒGIS. Középen hatágú csillag és félhold
közt . IIII . (quarti). Rev. Balra lépdelő griff.
257. Av. Balra lovagló koronás király, hátranyújtott kezén súlyom. Rev. Madártestű
emberi alak, sarkantyús lábakkal.
258. Av. Trónon ülő király. Rev. Balra lovagló király, hátranyújtott kezében lilium.
a ló alatt ugyanaz.
259. Av. Balra lovagló király, kezében kereszt, a ló mögött és alatt liliumok. Rev.
Három kereszttel díszített ívezet alatt koronás fő, a középső keresztben csillag,
oldalt egy-egy pont.
260. Av. Kettős vonal- és gyöngykörben jobbra néző királyi mellkép, kezében ke-
reszttel. Rev. Nyulra csapó súlyom
261. Ugyanaz, kisebb.
262. Ugyanaz, még kisebb.
263. Av. Czímerpajzs a patriarchális kereszttel, körül: B | ĒLĀ | RĒX. Rev. Öt lábon
álló állvány (?), keresztkek, karikák, félholddal és csillagokkal körülvéve, belül
egy pontsorral.
264. Ugyanaz, kisebb.
265. Mint 263., négyszögű csegely.
266. Av. mint 263. Rev. Kettős gyöngykörben négy-négy váltakozó karika és csillag,
középen rozett.
267. Szembenéző királyi alak, jobbában lándzsával, baljában pajzs a kettős ke-
reszttel.
268. Trónon ülő király (v. ö. 230., 254. sz.) Rev. Jobbra álló s visszanéző sas, fény-
körös fővel.

XV. sorozat.

Egylapon vert érmek, ú. n. bracteátok. E sorozatot Rupp III. Bélának tulajdo-
nítja, de úgy az előállítások, mint a körirati betű-típusok alapján ez éremfajokat
IV. Béla koránál régiebbeknek nem tarthatjuk. A penzverőjegyeket, melyek utóbbi
sorozatokon ritkulnak, itt ismét felújulni látjuk.

269. Av. Gyöngykörben kezdetleges művű királyi alak, jobbában kereszt, bal-
jában lomb.
270. Ugyanaz; négyszögű lapra vert csegely.
271. Trónon ülő király, jobbában lilomos kormánypálca, baljában kereszt arany-
alma. Oldalt: . B . | . R .
272. Szemeses körben jobbra néző ifjú fő, hajában rózsakoszorú.
273. Ugyanaz, néger arcú fej jobbra.

274. Balra néző torzfő.
 275. Balra lovagló király, sólyommal. (V. ö. 257. sz.)
 276. Ugyanaz, négyszögű lapra vert csegely, az előállítás körül szélesebb s magas keret.
 277. Hármás emberarcz, oldalt . R . | . B .
 278. Négy kereszt alakba fektetett L, végén pontokkal, belül egy-egy koronás fej s négy gömböcsben végződő kereszt.
 279. Állvány, felül kettős kereszttel, két pont között alul egy-egy rózsza, belül víz-szintes pontsor.
 280. Kettős gyöngykörben: BΘ LǼ RΘX, belül hármás emberarcz.
 281. Ugyanaz, szabálytalan betűkkel.
 282. Két torony között egymás fölé helyezett csillag, félhold és kereszt.
 283. Ugyanaz, kisebb.

XVI. sorozat.

V. István érmei (1270—1272.), typusukat illetőleg IV. Béla érmeihez hasonlók, azzal a különbséggel, hogy egy csoport az eddigi érmek alakjától eltűnt (301., 303., 305., 307.) s az egykorú styriai denárok nagyságának felel meg, de mindenik faj kisebb alakban (obulus) is van verve.

284. Av. Ívezeten ülő király, baljában keresztes kormánypálca, oldalt kettős gyöngykörben: RΘGIS — STΘFΘR. Rev. Patriarchalis kereszt, ágai végén egy-egy gömb, karjai közt oldalt s alul keresztkék, a kereszt felső és alsó végén oldalt: M—O | NΘ | TA. Nagyságát és előállítását illetőleg IV. Béla 228. sz. érmével együtt egy kéz művének látszik lenni.
 285. Av. Gyöngykörben és vonalkörben vízirányosan három mezőre osztott lapon: ✱ S ✱ | TΘPħ | AN | RΘ | ✱ X ✱ Rev. Szembenéző királyi térdkép, felül két csillaggal, oldalt M+✱
 286. Av. Szembenéző királyi térdkép, oldalt ✱—✱. Rev. Vízirányosan három részre osztott lapon: RΘ | NΘT | RΘ.
 287. Av. Gyöngykörbenl ✱ RΘX · STHΘPHANVS, belül balra lépdelő sfinx. Rev. Szembenéző királyi mellkép, karjai helyett két keresztes torony.
 288. Av. Gyöngykörben: MONET · R · STPHAN. Középen asztronómiai kép (fogyó nap). Rev. Velenczei Szt. Márk oroszlánját utánzó előállítás.
 289. Av. Gyöngykörben. szembenéző koronás fő, körül: ✱ RΘX · STΘPħANVS. Rev. Jobbra ugró állat hármás farkkal.
 290. Av. Két kezét felemelő királyi mellkép, szemközt. Rev. Kettős körben ✱ RΘX STΘPANVS, középen lilium két gally között.
 291. Mint 290., kisebb. Rev. RΘX STΘHĀNV, középen magánosan álló lilium; belső kör nélkül.

292. Av. Gyöngykörben jobbra néző királyi mellkép és ✠ RΘX STΘPNS. Rev. Két ágaskodó, egymásra visszanéző állat, középen héber betűnek (?) látszó jegy.
293. Ugyanaz, kisebb; a két állat közt rozett.
294. Av. Kettős gyöngykörben: ✠ MONETA · VNGARIE. Középen félholdban hatágú csillag, gömböcsös végekkel. Rev. Balra lépdelő s szájában virágottartó szárvas, lábai alatt szintén virágok.
295. Av. Kettős gyöngykörben: körirat, mint 294., de a középen kereszt, karjaiban egy-egy karikávat. Rev. Balratartó sfinx, jobbjaiban egyenes kard, balkarján paizs.
296. Av. Szembenéző királyi térdkép, jobbjaiban egyenes kard, baljaiban keresz. Rev. Két egymással szemben álló s összefogódzkodó állat (róka és farkas?), a róka mögött karika, feje előtt pont.
297. Av. Kettős gyöngykörben: körirat, mint 294., 295. sz., belül királyi fő jobbra, előtte karika. Rev. Két egymásra visszanéző madár, köztük ⚡ (héber aleph) pénzverőjegy.
298. Ugyanaz, kisebb, de Av. csak HVNGARIE.
299. Av. Szemcsés körben királyi fő szemközt, oldalt összefüggéstelen függő vonás és háromszögek, melyek együtt két kiterjesztett kart jeleznek. Rev. Két egymásra visszanéző álló oroszlány.
300. Ugyanaz, kisebb.
301. Av. Gyöngy- és kettős vonalkörben, királyi széken ülő király, jobbjaiban lilimos kormánypálca, baljaiban keresztes aranyalma, a szék oldalain egy-egy csillag. Rev. Gyöngy- és vonalkörben körülfutó csillagok, belül háromtornyú vár.
302. Ugyanaz kisebb.
303. Av. Szélesebb karimában szembenéző királyi fő, oldalt két csillag, a korona felett csillag és félhold. Rev. Széles karimában karikákat alkotott ív, alatta rozett, felette két torony között a magyar címERPajzs (csíkok).
304. Ugyanaz, kisebb veret.
305. Av. Szélesebb karimában szembenéző királyi fő, két hegyes és gömbben végződő torony között; a korona felett csillag, félhold és karika. Rev. Kettős karimában körülfutó karikák, belül íveten álló két oldaltorony s közbül bástya, mely felett háromágú lomb látszik, e mellett oldalt egy-egy karika; az ív alatt háromlevelű lóhere (?).
306. Ugyanaz, kisebb; a Rev. a körfutó karikák nélkül.
307. Av. Szembenülő király, jobbjaán sólyom, baljaiban lilimos kormánypálca. Rev. Körfutó karikák és vonalkörben két alacsony torony, közöttük emelkedő magyar címERPajzs, oldalán egy-egy csillaggal, felette csillaggal és félholddal.
308. Ugyanaz, kisebb; a Rev. a körfutó karika nélkül.
309. Av. Gyöngykörben két szembenéző királyi fő, felettük félhold, karika és csillag. Rev. Halmon emelkedő bástya, felette csillag, oldalt a magyar címERPajzs kétszer, két karikáról függve.

XVII. sorozat.

E sorozat éremfajai szorosan kapcsolódnak előbbi két király érmeihez. A főkülömbőség, hogy az V. Istvánnál felsorolt nagyobb éremfajok nem fordulnak elő s mint címerekép paizs nélkül a kettős kereszt van használva.

310. Av. Gyöngykörben jobbra néző királyi fő körül: REX · LADISLAI. Rev. Sárkányt leszűrő angyal, előtte R.
- 311 Av. mint 310. Rev. A megváltó trónon ülve, kiterjesztett karokkal, feje körül dicsfény, oldalt egy-egy karika.
312. Av. Gyöngykörben, négyfelé osztott lapon: M · R | EGIL | ADIZ | LAI. Rev. Kettős ívezett alatt két szembenéző királyi fő, az ívezeten lövőrések s középen bástya két csillag között.
313. Av. mint 312. Rev. Szembenéző királyi térdkép, jobbjaiban keresztes aranyalma, balkarja derekához hajtva.
314. Av. Trónon király jobbjaiban keresztes aranyalma. fejénél jobbra s baloldala felől egy-egy csillag. Rev. négysoros felirat, mint a 312., 313., némi betűeltéréssel.
315. Av. Szembenéző királyi térdkép, jobbjaiban egyenes kard, balkarján paizs a kettős kereszttel, e felett csillag. Rev. Három sorban: · R · | LADI | SLAI s alul két csillag közt madár.
316. Av. Két lomb között szembenéző királyi mellkép. Rev. A vonalkörig érő kereszt, ráfektetett kisebb körrel és ✠ LA | DI | SL | AI.
317. Av. Gyöngykörben talapzaton álló kettős kereszt, körül: REX LADISLAI. Rev. Liliomokkal díszített trónon szemben ülő király, jobbjaiban keresztes aranyalma, befelé hajtott baljában liliomos kormánypálca.
318. Av. mint a 317., értelmetlen körirattal. Rev. Két csúcsos süvegű fő, közbül kettős kereszt és bástya, két-két pont között.
319. Av. Szembenéző két koronás fő, közbül karika, alattuk liliom, felül ívezeten € — L (Elisabetha, Ladislaus), az ív belsejében csillag. Rev. mint a 311. sz. a.
320. Av. Két, alul befelé hajló bástya, közbül hatágú csillag s félholdra helyezett liliom, e mellett L — T. Rev. Jobbrólépő s visszatekintő leopárd.
321. Av. Szembenéző királyi mellkép, jobbjaiban melléhez szorított kampós bot, baljában kereszt, ágain gömböcsökkel. Rev. a 320. sz. Av. előállítás.
322. Av. Jobbra lépdető páva és R · LADISLAI Rev. Jobbra futó leopárd, szája előtt karika, alatta liliom.
323. Av. mint 317. Rev. mint 322.
324. Av. Csőrében liliomot tartó madár, jobbfelé; körül ✠ és LAZLA a betűk között egy-egy liliommal. Rev. Jobbfelé futó csodaállat hosszú ludfejben végződő süveggel.
325. Av. Szembenéző koronás mellkép, körülöttee ✠ LAZLA ✠ Rev. mint 324, az állat alak alatt A betű.

326. Av. Kettős gyöngykörben koronás fő, körül: ✠ · LADISLAI · Rev. mint 324., 325.
327. mint 326., szabálytalan kísérletszerű veret. Rev. a csodaállat balfelé.
328. Av. Királyi térdkép, fején karimás kalappal, felemelt jobbjaiban liliom, baljában liliomos kormánypálca, arcza előtt B. Rev. Kéttornyú templom, közepén keresztes orommal, felül és alul egy-egy karika, oldalt B—C bétűk, felettük rövidítő jellel.
329. Av. A 312. sz. éremhez hasonló ívezet alatt két hajadon fő. Rev. Balra tekintő madár. V. ö. Béla 246., 247.
330. Av. Várfal kapuval, bástyával és két oldaltoronnyal; a bástya felett kereszt, a tornyokon befelé néző madarak. Rev. Jobbra néző madár.
331. Av. Kéttornyú várfalon királyi térdkép, felemelt karokkal. Rev. Jobbra futó és hátát felgömbítő állat hátraálló nagy fülekkel.
332. Av. Szemben ülő király, jobbjaán sólyommal. Rev. Jobbra néző, elő jobblábát felemelő sárkány.
333. Av. Kettős ívezetből kiemelkedő keresztes orom alatt szembenéző koronás fő, oldalt egy-egy rozettával, az íveken szélről bástyatornyok, közbül egy-egy karika. Rev. Farkát befelé hajtó csodaállat hosszú süveggel, alul rozetta.
334. Av. A 333. sz. érem Rev. oldalán leírt állatalak. Rev. Ívezet és tornyok mint 333, de a koronás fő helyett három levelű lóher két lomb között.
335. Av. Jobbra lovagló király, hátrafelé tartott kereszttel, ágain gömböcsökkel. Rev. Kettős vonalkörben jobbra lépdelő griff.
336. Av. mint 329. Rev. Kunkorodó farkú sárkány.
337. Ugyanaz, kisebb veret.
338. Av. Vonalkörben érthetetlen körirat, belül emberarcz. Rev. Balra lépű madár (sas) felette kereszt és csillag.
339. Av. Jobbra néző királyi fő, olvashatatlan körirattal. Rev. Karjait szétvető emberi alak, oldalt egy-egy rozettával.
340. Ugyanaz, a rozetták helyett kereszttek.
341. Szemben álló király jobbjaiban liliom kormánypálca, oldalt B—C, felettük rövidítő jelekkel (?). Rev. Kunkorodott farkú sárkány álló helyzetben, oldalt pontok és rozettek.
342. Av. Koronás királyi fő. Rev. Kentaurus balra.
343. Av. Két torony között kereszt, a felett koronás fő. Rev. A 318. sz. érem Rev.-nek megfelelő előállállítás, alul a kettős kereszt helyett küllős kerék vagy csillag.
344. Av. Két, alul befelé hajló bástyatorony közt kettős kereszt, a felett szembenéző királyi fő. Rev. Koronás fejű szárnyas oroszlány.
345. Ugyanaz, kisebb.
346. Ugyanaz, még kisebb veret.

XVIII. sorozat.

A XIII. század folyamán, különösen IV. Béla, V. István és Kún László korában, a politikai összeköttetések folytán is, nagymennyiségű ausztriai kis pénz, ú. n. bécsi fillér özönlött az országba, a mint azt leletek tanúsítják. Ez éremfajok többnyire négy vagy többszögű szabálytalan lapkákra vannak verve s hátlapjukon az üllő nyoma látható (*quadratum incusum*), a mi a Rev. előállítását ritkán engedi kellőleg érvényesülni. A II. Endre korától fogva, midőn a képies előállítások jelennek meg érmeinken, az Árpádkor végeig gyakorta találkozunk azonos vagy rokon motivumokkal a magyar denárok s a bécsi filléreknek nevezett éremfajokon. E sorozat azonban veret tekintetében is a bécsi fillérekhez csatlakozik. Egész sorozat a bécsi fillérek modorában verve, azok bélyegével s olyan bélyegekkal, melyeknek motivumai magyar érmeknek felelnek meg, szakasztott azonos előállításban, néhány tisztán osztrák motivumú s modorú darabokon pedig a magyar királyok nevével is találkozunk. Kétségtelen, hogy ez éremfajok közös forrásból származnak, vagyis ugyanazon műhely verte, melyből az osztrák veretek kerültek ki. Hol volt ez a verőműhely, arra semmi választ nem adhatunk. (A bécsi fillérekről lásd: Luschin v. Ebengreuth tanulmányát a bécsi Numism. Zeitschr. 1874—75. évf. A rokon magyar veretekről; Pósta Béla értekezését: Hazai érmészetünk s a bécsi denárok. Archaeol. Értesítő. 1885. évi folyamában.)

Maguk a kérdéses érmek a következők:

347. Av. Zászlós, emberarcú «Agnus Dei». Rev. Lombkoszorúban alakú jegy. Az Av. előállítás a Luschin tanulmányában V. tábla 239. sz. speciessel azonos, a Rev. IV. Béla 241., 242. számú érmén is látható (koszorú), a középső jegy a 244. szám a leírt érem pénzverőjegyének felel meg. Szabálytalan négyszögű, egyik oldalon bevájt szélű példány.
348. Ugyanaz, kerek lapon verve.
349. Av. Sima arcú koronás emberfő, két oldalt fürtökkel. Luschin VII. 133. Rev. mint a két előbbi számon.
350. Av. A fent leírt lombkoszorú s a benne foglalt pénzverőjegy IV. Béla 241. érme előlapjának mása. Rev. Két függőlegesen felezett heraldikai madáralak. V. ö. Luschin: Tab. III. 201., 202.
351. Av. Szembenéző királyi mellkép, felemelt karokkal. Rev. Két befelé forduló s egymásra néző madár, középen betűvel; körül kettős vonalkörben: REX STEPHANVS. V. ö. V. István 297. sz.
352. Av. Az előbbi faj Rev. bélyege gyengébb veretben. Rev. A 350. sz. érmen látható kettős madáralak változata.
353. Av. Fa mellett (?) balra ugró kutya. Luschin: Tab. VII. 148. Rev. Vonalkörben: . EX . LADIS képverete kivehetetlen.
354. Av. Heraldikai liliom, körülötte: REX LADIILL . A . A . Rev. Szárnyait kiterjesztő fél-sas feje fölött felholdban hatágú csillag.

Ezekon kívül két éremfajnak kell még e sorozat végén helyt adnunk: V. István styriai király denárainak. Mindkettő styriai veretnek látszik s a király 301., 303., 305., 307. sz. magyar veretű érmeihez áll legközelebb.

- 355.** Av. Széles keretben két bástyatorony közt, szembenéző királyi mellkép, körül:
✠ REX STHEPHNVS. Rev. Az előlap nyomai. Bracteát-szerű veret.
- 356.** Av. Kettős gyöngy- és vonalkörben koronás fő szemközt, felette liliom, melynek szára kétfelé válik s mindkét oldalán ív alatt hajlik az érem belső keretéig; az így támadt két oldalmezőben kissé ferdén álló címerspajzsok, a jobboldaliban a magyar kettős kereszt, a másikban Subics István dalmát-horvát és szlapon bán, mint Styria kormányzójának családi címere. Rev. Szembenéző heraldikais, keretén keresztkék nyomával.

XIX. sorozat.

III. Endre alatt (1290—1301) vert éremfajok. Gyakori a címERMOTIVUM, koronás M betűből kiemelkedő kereszt, alkalmasint a király anyjára, Morosini Tomasinára vonatkozó jelvény, Szent Márk oroszánja pedig velencei származásának emléke; gyakori a patriarchális kereszt paizsban s a nélkül. A királylyal az Árpádok egyenes férfiága kihalt, de két leányági rokon a cseh Venczel (1301—1305) s a bajor Otto (1305—1307) követik a magyar trónon. Ezeknek érmeit is e sorozathoz kell még számítanunk, mert az árpádkori valuta-rendszerbe tartoznak, s veretük technikája és motívumaik szerint is e korszak típusát viselik magukon. Ezekkel az árpádházi királyok háromszázados érmészete bezárul. Meg kell itt még jegyezni, hogy a Venczelnek tulajdonított érmek mind iratlanok, de Jankovich Miklós véleményét (Tudományos Gyűjt. 1827. VII. 42—68.), hogy t. i. ez érmek a nevezett királynak tulajdoníthatók, támogatta az a körülmény, hogy a Szent-Gellért-hegy tövében 1827-ben talált nagy leletben, mely 2800 darabból állott, néhány IV. Béla, IV. László és III. Endre-féle denáron kívül csupán az alább 382—386. szám alatt leírt éremfajok voltak, velük 240 darab prágai garassal II. (IV.) Venczel cseh király, királyunk atyjának nevével.

III. Endre érmei:

- 357.** Av. Kettős gyöngykörben: ✠ REX ANDREAS, belül szembenéző koronás fő. Rev. fodros kendővel bekötött női fej.
- 358.** Av. Az előbbihez kasonló, de a középén királyi mellkép a szokásos attributumokkal. Rev. Koronás M betűből kiemelkedő kereszt, oldalt egy-egy befelé néző koronás fővel.

359. Av. Az előbbi faj Rev. képverete. Rev. Jobbfelé lépő harpia.
360. Av. Félholdon álló kereszt, karjai alatt karikával, oldalt egy-egy szembenéző koronás fő. Rev. Balra ugró párducz.
361. Ugyanaz, kisebb veret.
362. Av. Gyöngykörben jobbra néző koronás fő. Rev. Szent Márk oroszlánja.
363. Av. Szemben álló király, jobbában egyenes kard, balja paizson a patriarchális kereszttel. Rev. Szent Márk oroszlánja.
364. Av. Szembenéző királyi mellkép, oldalt $\overline{\text{A}}$ —R. Rev. Rusvétí bárány balra, zászlós kereszttel, a zászló alatt csillag.
365. Av. Gyöngykörben trónon ülő király, jobbában keresztes aranyalma, baljában egyenes kard. Rev. Husvétí bárány jobbra.
366. Av. Királyi mellkép, melléhez emelt jobbában az aranyalma, baljában lilomos kormánypálca; a király feje mellett jobbra $\overline{\text{A}}$. Rev. Husvétí bárány előteste lábával tartott zászlós kereszttel, alul karikák.
367. Mint 366., de az $\overline{\text{A}}$ helyett karika. Rev. jegyek nélkül.
368. Av. Szembenéző királyi mellkép, rézsút tartott karddal és kormánypálczával. Rev. Husvétí bárány jobbra.
369. Av. mint előbbi érmen. Rev. Jobbra lépdelő szarvas, alatta kis kereszt.
370. Av. mint előbb. Rev. Hármás bástyatorony, alul a nyílásban s a két oldaltorony felett egy-egy rozetta.
371. Av. mint 362. Rev. Elefánt, hátán hadi sátor.
372. Av. Szembenéző koronás fő, oldalt $\overline{\text{A}}$ —D. Rev. Málnagally levelekkel s lefüggő gyümölcsökkel.
373. Av. mint 373., de betűk nélkül. Rev. Kettős kereszt, karjai közt félhold és csillag, alul karikákkal.
374. Av. Gyöngykörben két behajló hosszúszerű levél közt nagyobb koronás M betű (Morosini). Rev. Koronából kiemelkedő kettős kereszt, végein apró pontokkal karjai közt karikákkal.
375. Av. mint 375. Rev. Kettős kereszt talapzaton, mellékjelek nélkül.
376. Av. Trónon ülő király, az ülés oldalain karikák, a király jobbkezében keresztes alma, baljában lilomos kormánypálca. Rev. Csúcsos paizsban talapzaton álló kettős kereszt.
377. Av. Királyi mellkép. (V. ö. Kún László 313. sz.) Rev. Cízmerpajzs mint előbb.
378. Av. Királyi fő mint 362. stb. Rev. Jobbra néző heraldikai sas.
379. Av. Trónon ülő király, jobbában keresztke, baljában kormánypálca, a trón karjai madárfejekben végződnek. Rev. Gyöngykörre fektetett nagy kereszt, szélről A | N | R | Ø

380. Av. Balfelé lépdelő lovas, felemelt jobbkezében kard. Rev. Hármass ívben végződő kereszt egy-egy ponttal s a kereszt karjaiban kisebb keresztkéssel.

381. Av. Liliomos végű kereszt, karjaiban: α | R | V | X. Rev. Tornasisaknak látszó ábrázolás.

Venczel érmei:

382. Av. Gyengén szemcsézett körben lovon ülő király, balra, jobbában hegyes kard. Rev. Kiterjesztett szárnyú álló sas jobbra.

383. Av. Trónon ülő király, jobbában liliomos kormánypálca, baljában aranyalma kettős kereszttel. Rev. Harpia.

384. Av. mint előbb. Rev. Emberi arc, levelekből alkotott keretbe foglalva.

385. Av. A király térdképe, mellére hajtott jobbában egyenes kard, baljában kereszt.

386. Av. Koronás fő, szemközt. Rev. Evet. előtte gömböcs.

Otto érme:

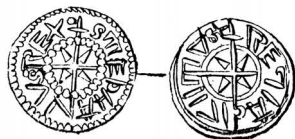
387. Az. Kettős vonalkörben: REG OTTONIS; középen liliomos nyílt korona. Rev. Két kifelé álló, de visszanező madáralak.

Megjegyzés. Az éremrajzok nagyobb része Weszerle táblái után készült, az ott hiányzó fajok rajzait az «Archeologiai Értesítő»-ből s más szakfolyóiratok s munkákból vettük át.

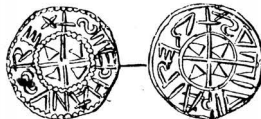
I. SOROZAT.

Előlapon a király neve. Hátl. Regia Civitas Pannonia, Pannoneia. Mindkét oldalon egyenkarú kereszt, sarkaiban rendszerint egy-egy háromszöggel.

I. István 1000—38.

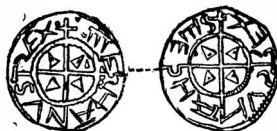
1

2

3

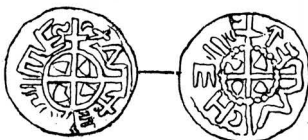

4

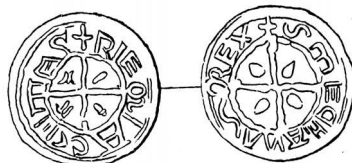
I. István (egykorú utánzatok).

5

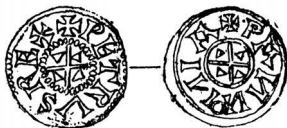

6

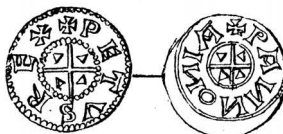

7

Péter 1038—41. ismét 1044—46.

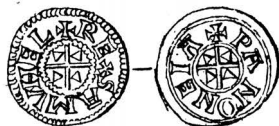

8

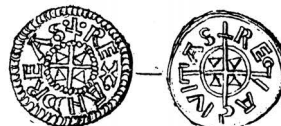
9

Aba Sámuel 1041—1044.

10

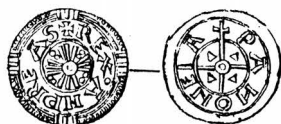
I. Endre 1046—1061.

11

II. SOROZAT.

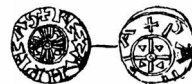
Előlapon a király neve vagy képe, hátl. Pannonia, Pannoneia, Panonia ter(r)a, Pannonai vagy Moneta. Előlapon a kereszt sarkaiban, vagy a király képe mellett változó jegyek.

I. Endre 1046—1061.

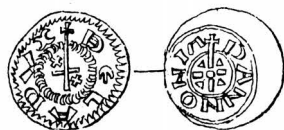
12

13

14

I. Béla (vezér) 1048—1060.

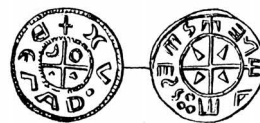
15

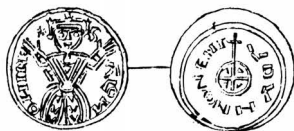
16

I. Béla (király) 1060—1063.

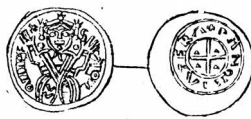
17

I. Béla (egykorú) utánzat.

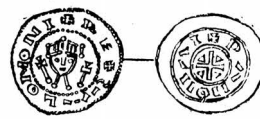
18

Salamon 1063—1074.

19

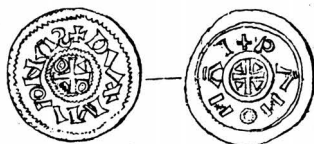
20

21

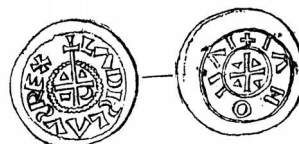
22

I. Géza (vezér) 1064—1074.

23

I. Géza (király) 1074—1077.

24

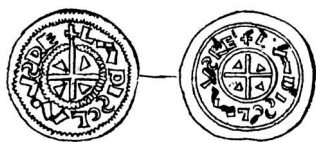
I. László. 1077—1095.

25

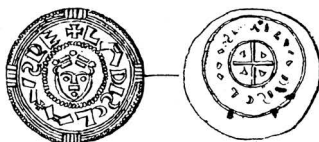
III. SOROZAT.

Előlapon a király neve, közepén változó előállítás. Hátl. † LADISLAVSRE. Jegyek az előlapi köriratban.

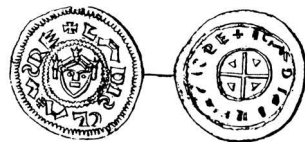
I. László 1077—1095.

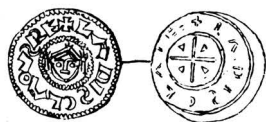
26

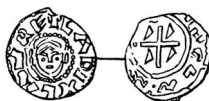
27

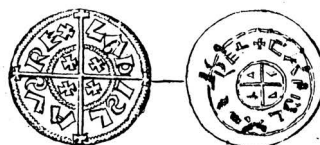
28

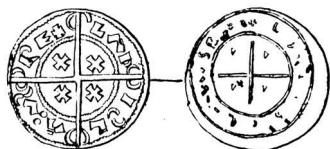
29

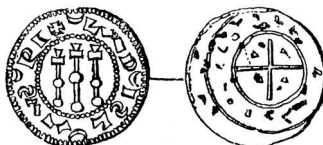
30

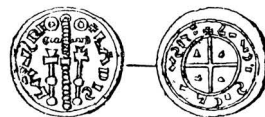
31

32

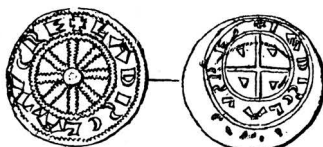
33

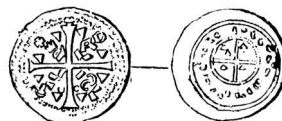
34

35

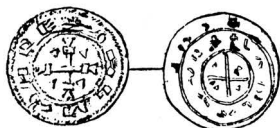

36

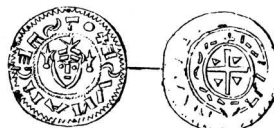
37

Kálmán 1095—1114.

38

II. István 1114—1131.

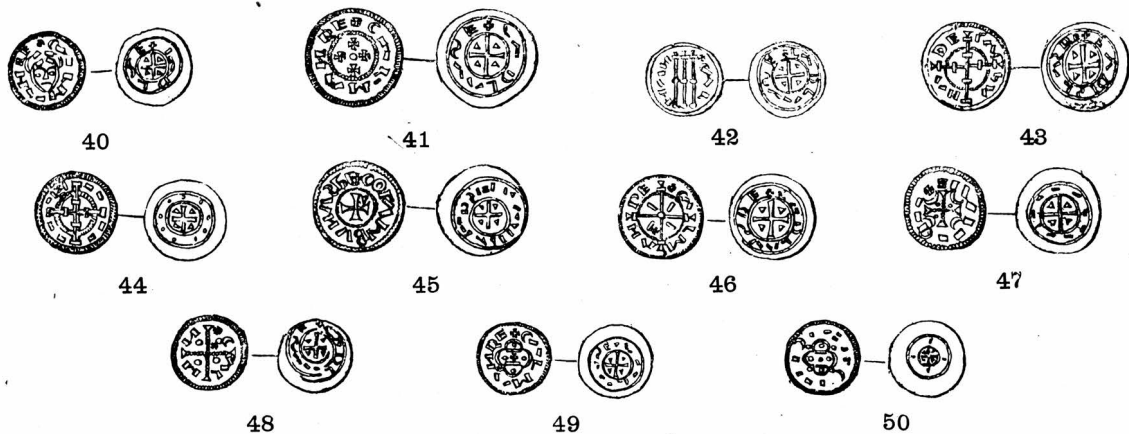

39

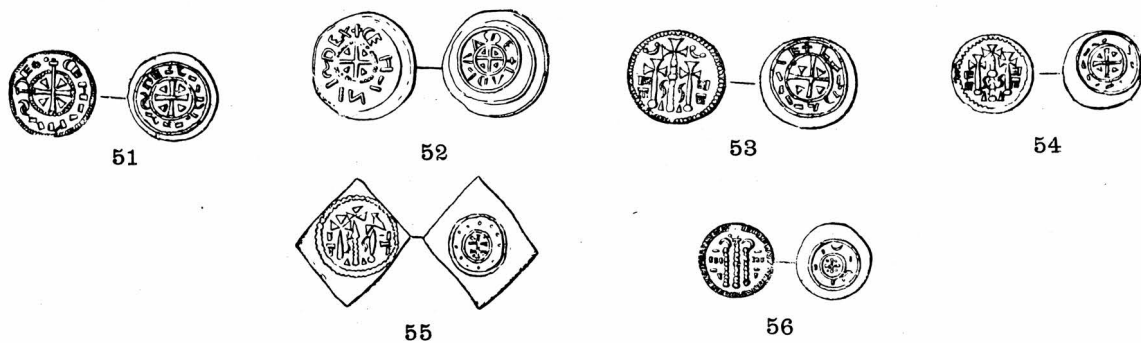
IV. SOROZAT.

Kisebb fajok. Elölapon a király neve, középen változó előállítás. Hátl. Szt László vagy azt jelző vonások. Jegyek az előlapon.

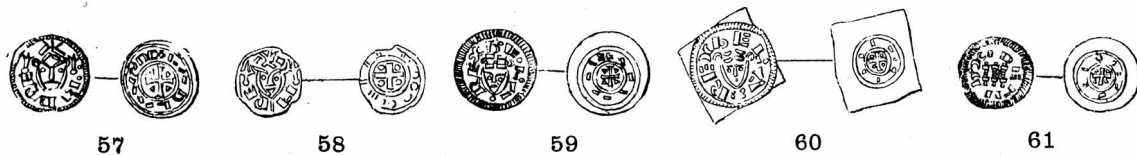
Kálmán 1095—1114.

II. István 1114—1131.

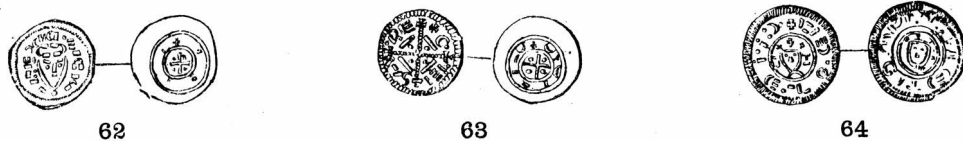

II. Béla 1131—1141.

II. Géza 1141—1161.

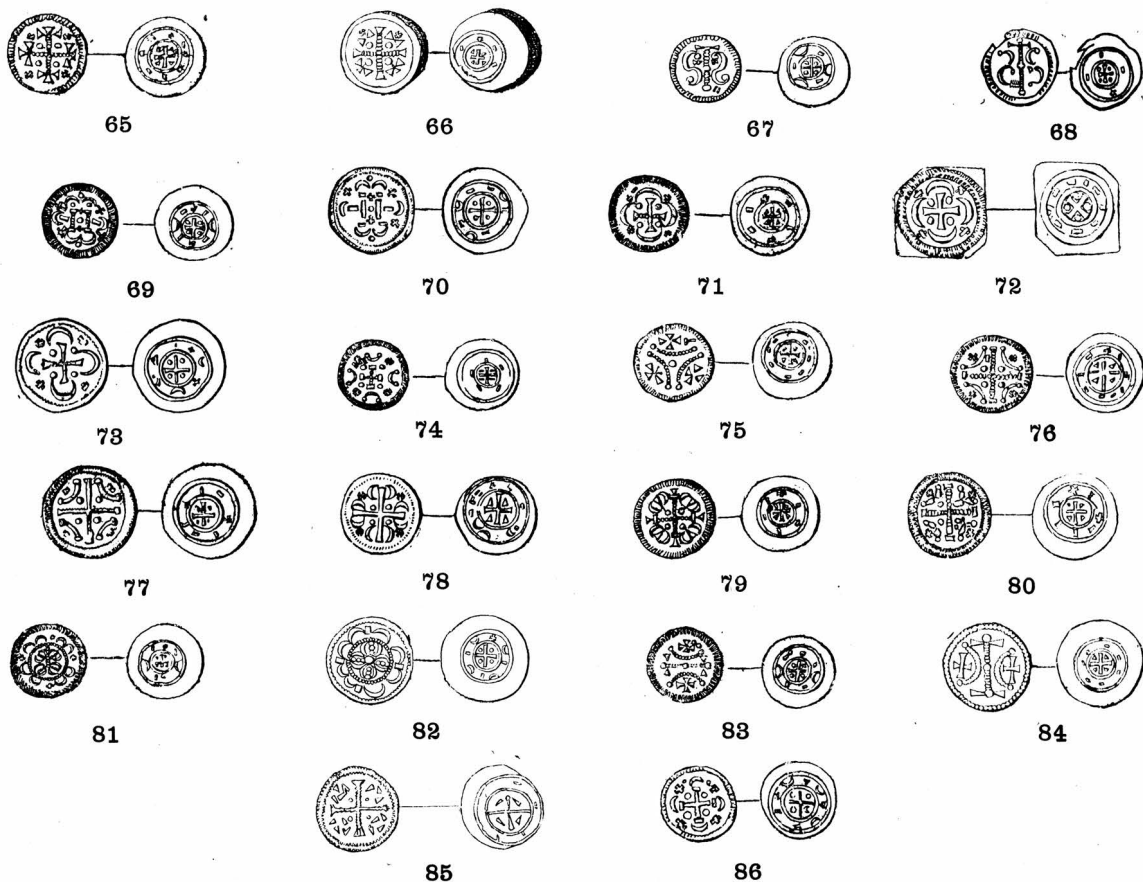
Bracteát. Kálmán? II. Béla?

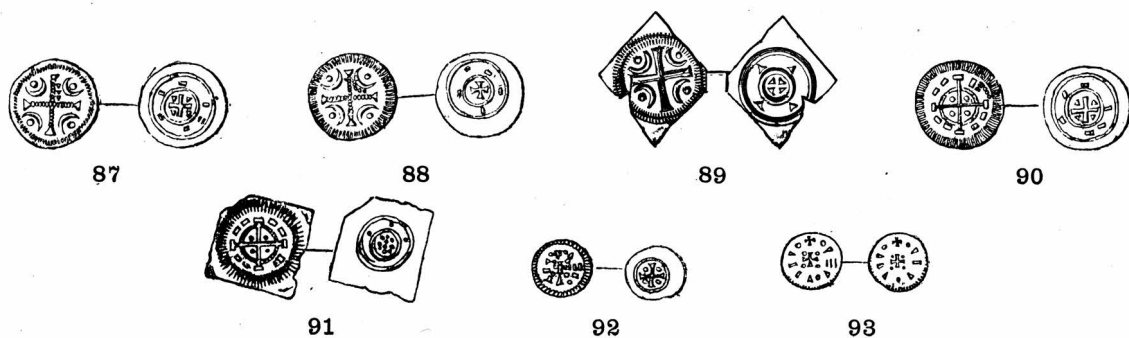
V. SOROZAT.

Kisebb fajok. Az előbbi sorozattal egykorú veretek, a király neve nélkül.

Kálmán (1095—1114). *II. István* (1114—1131). *II. Béla* (1131—1141). *II. Géza* (1141—1161).

Az V. sorozathoz csatlakozó éremfajok, eltérő hátlappal.

VI. SOROZAT.

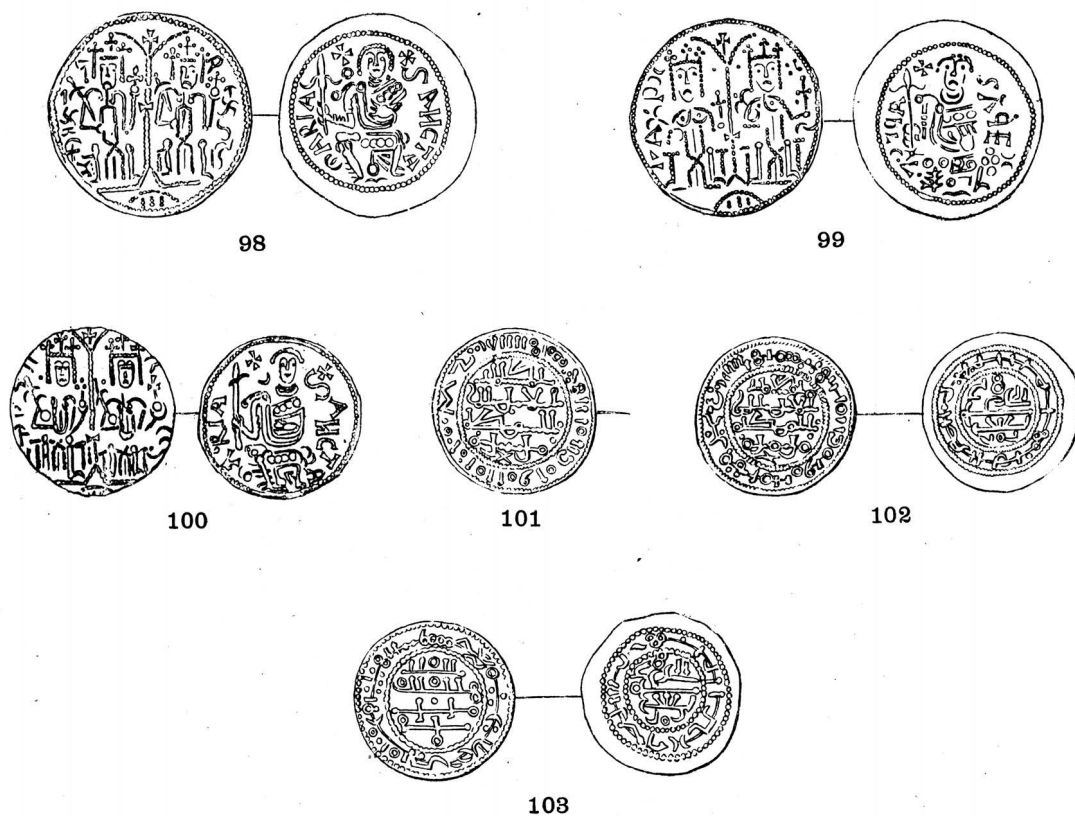
II. László 1161—1162.

VII. SOROZAT.

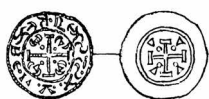
Byzanti modorú s arab felíratot utánzó rézpénzek. Arany triens (102).

IV. István 1162—1163.

VIII. SOROZAT.

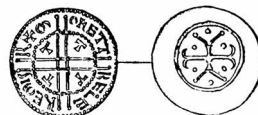
Az utóbbi sorozattal rokon veretű ezüst éremfajok.

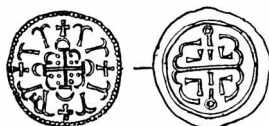
104

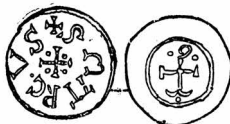
105

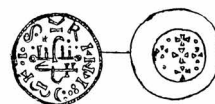
106

107

108

109

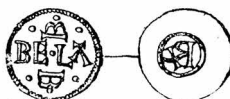
IX. SOROZAT.

Vékony lapra vert, finomabb vésetű éremfajok (l. VIII. sor).

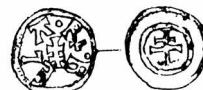
III. Béla 1173—1196.

110

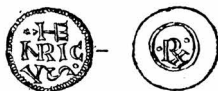

111

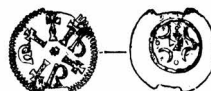

112

Imre 1196—1204.

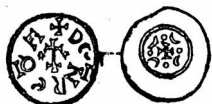

113

114

II. Endre 1205—1235.

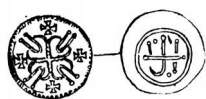
115

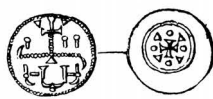
116

X. SOROZAT.

a) mohamedán irással s abból fejlett ornamentikával.

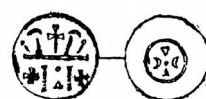
117

118

119

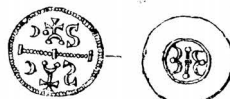
120

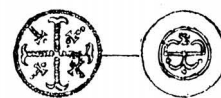
121

122

123

124

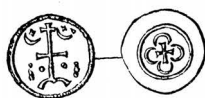

125

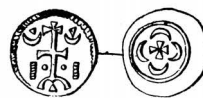

126

b) A kettős kereszttel.

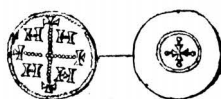

127

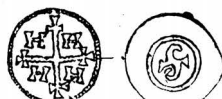

128

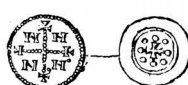
c) Egyes betűkkel, vagy betűk nélkül.

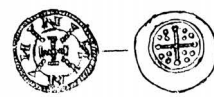
129

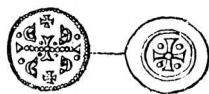
130

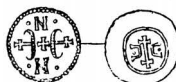
131

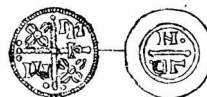
132

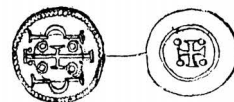
133

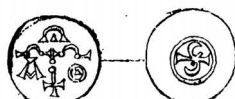
134

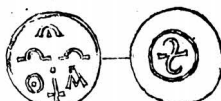
135

136

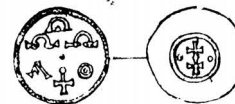
137

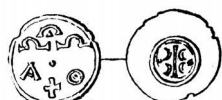
138

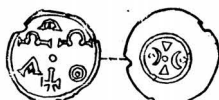
139

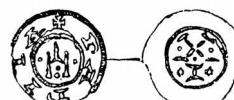
140

141

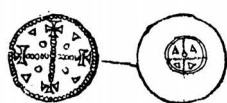
142

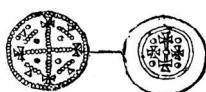
143

X. SOROZAT (folytatás).

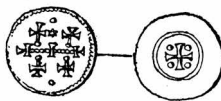
d) Csak ornamentális alakokkal.

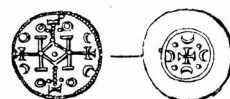
144

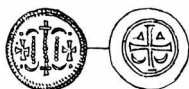
145

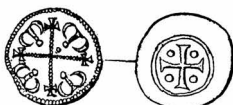
146

147

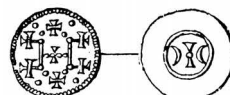
148

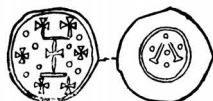
149

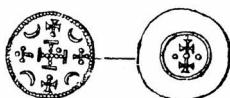
150

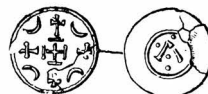
151

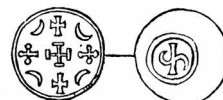
152

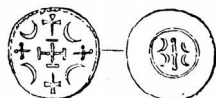
153

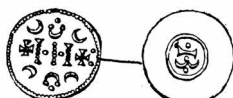
154

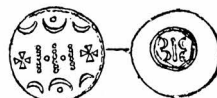
155

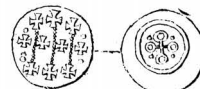
156

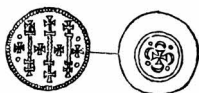
157

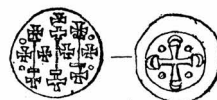
158

159

160

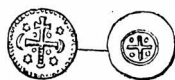

161

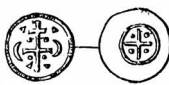
e) E sorozatba tartozó obulusok.

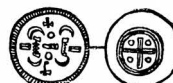
162

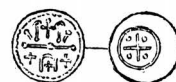
163

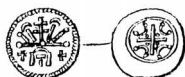
164

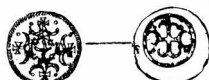
165

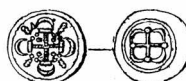
166

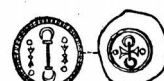
167

168

169

170

XI. SOROZAT.

Tárgyak, épületek, királyi fők, kettős keresztből alkotott előállítások, a király nevével vagy anélkül. A király fején byzanti alakú korona.

II. Endre (1205—1235).

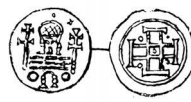
171

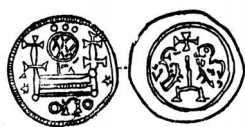
172

173

174

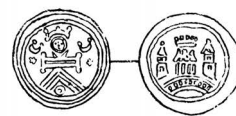
175

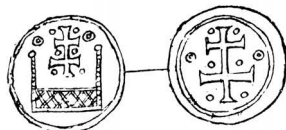
176

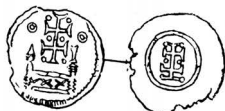
177

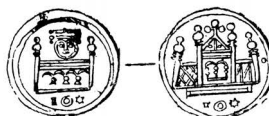
178

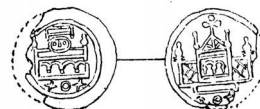
179

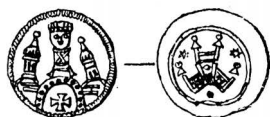
180

181

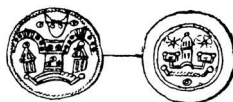
182

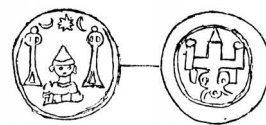
183

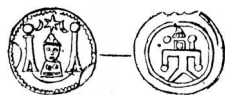
184

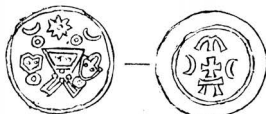
185

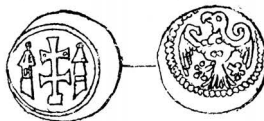
186

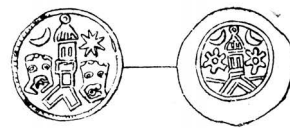
187

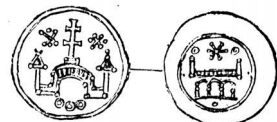
188

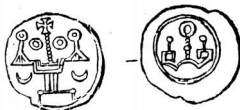
189

190

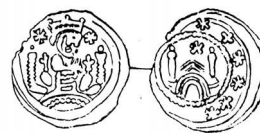
191

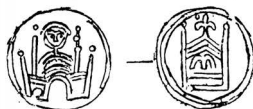
192

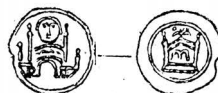
193

194

195

196

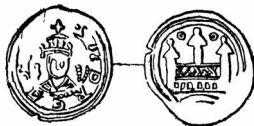
XII. SOROZAT.

Mint előbb fejlettebb technika. A király fején byzanti korona. Magyarország czimere vértén.

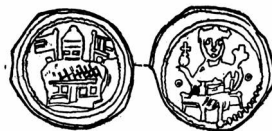
II. Endre (1205—1235).

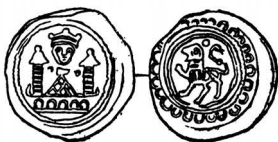
197

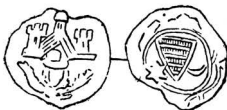
198

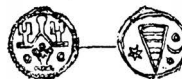
199

200

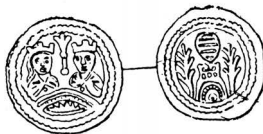
201

202

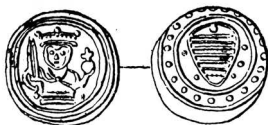
203

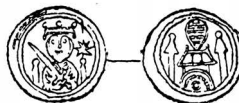
204

205

206

207

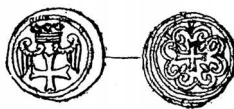
XIII. SOROZAT.

Iratlan éremfajok, királyi fők, építmények, állat s ornamentális alakok.

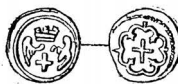
II. Endre (1205—1235).

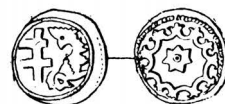
208

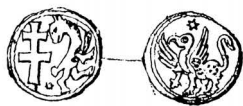
209

210

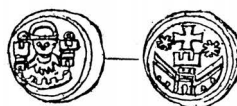
211

212

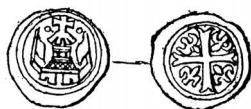
213

214

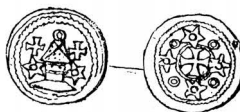
215

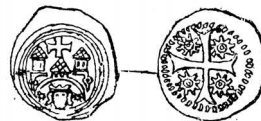
216

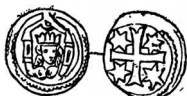
217

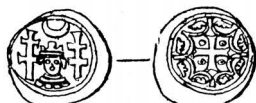
218

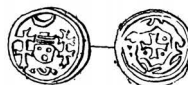
219

220

221

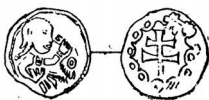
222

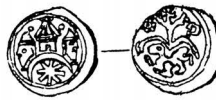
223

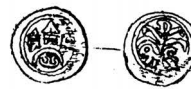
224

225

226

227

XIV. SOROZAT.

A király neve s képe, czimerek, állatalakok.

IV. Béla (1235—1270).

228

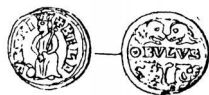
229

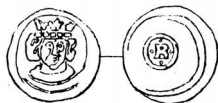
230

231

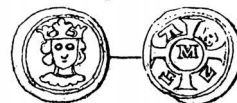
232

233

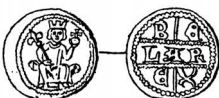
234

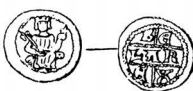
235

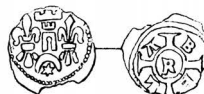
236

237

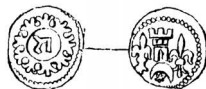
238

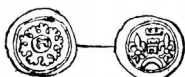
239

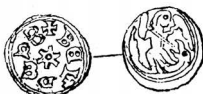
240

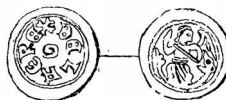
241

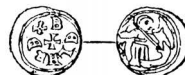
242

243

244

245

246

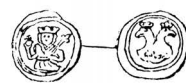
247

248

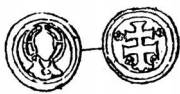
249

250

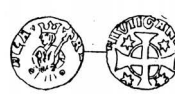
251

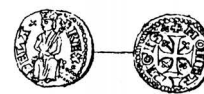
252

253

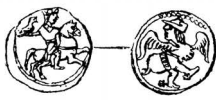
254

255

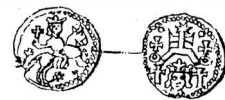
256

257

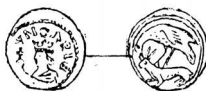
258

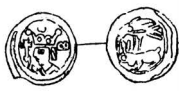
259

260

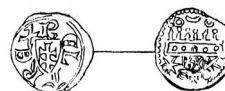
261

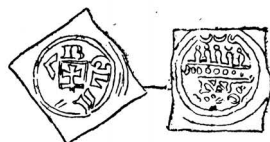
262

263

264

265

266

267

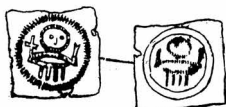
268

XV. SOROZAT.

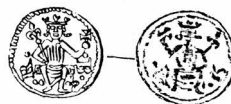
Bracteátek: IV. Béla (1235—1270)

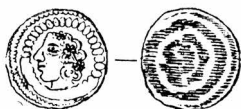
269

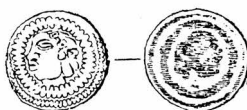
270

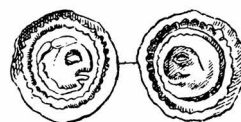
271

272

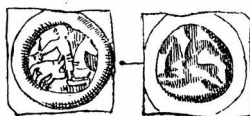
273

274

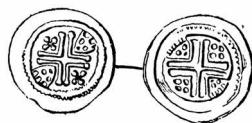
275

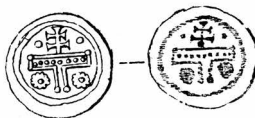
276

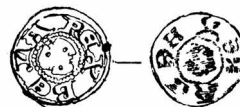
277

278

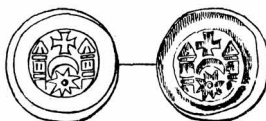
279

280

281

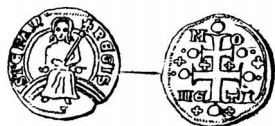
282

283

XVI. SOROZAT.

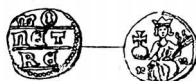
V. István (1270—1272).

284

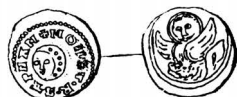
285

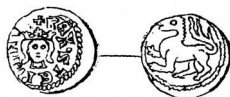
286

287

288

289

290

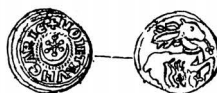
291

292

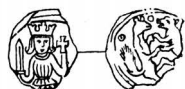
293

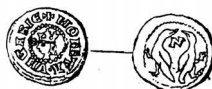
294

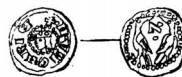
295

296

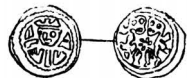
297

298

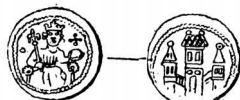
299

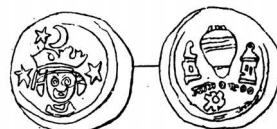
300

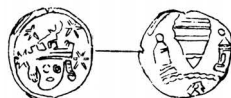
301

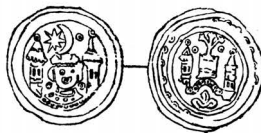
302

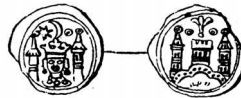
303

304

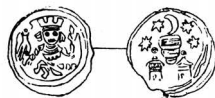
305

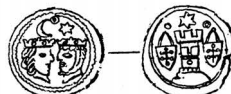
306

307

308

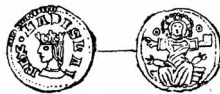
309

XVII. SOROZAT.

IV. Kún László (1272—1290).

310

311

312

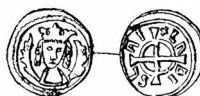
313

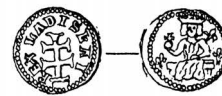
314

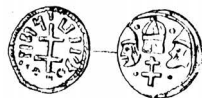
315

316

317

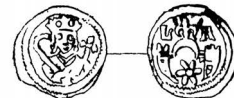
318

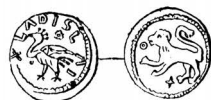
319

320

321

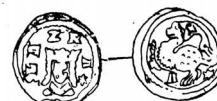
322

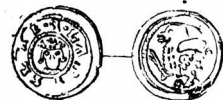
323

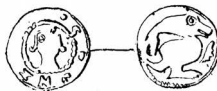
324

325

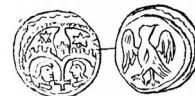
326

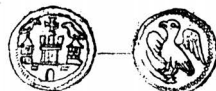
327

328

329

330

331

332

333

334

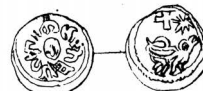
335

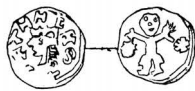
336

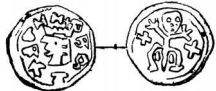
337

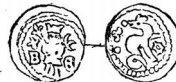
338

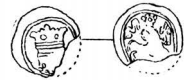
339

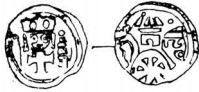
340

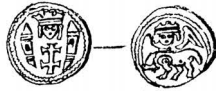
341

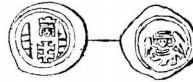
342

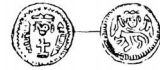
343

344

345

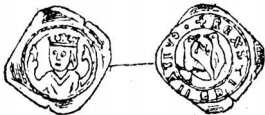

346

XVIII. SOROZAT.

a) Bécsi fillérekkel rokon magyar veretek.

IV. Béla, V. István és Kún László kora.

347

348

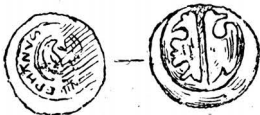
349

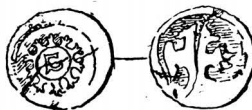
350

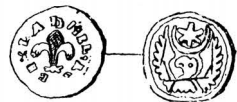
351

352

353

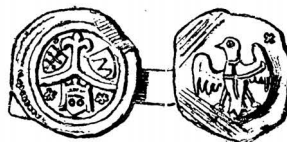
354

b) Styria számára vert magyar érmek.

V. István kora.

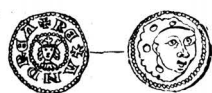
355

356

XIX. SOROZAT.

III. Endre (1290—1301).

357

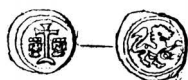
358

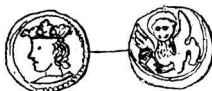
359

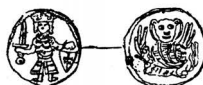
360

361

362

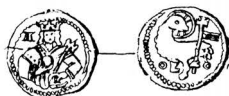
363

364

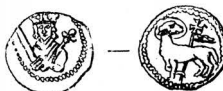
365

366

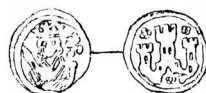
367

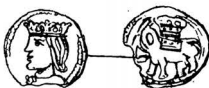
368

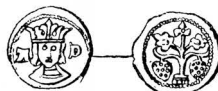
369

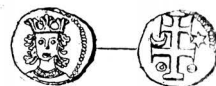
370

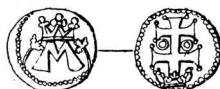
371

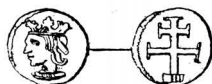
372

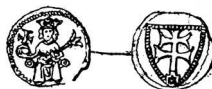
373

374

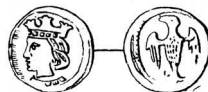
375

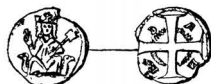
376

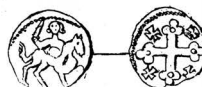
377

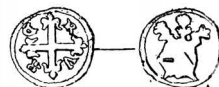
378

379

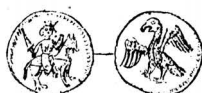

380

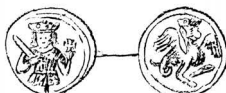

381

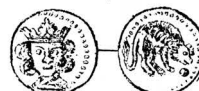
Venczel (1301—1305).

382^v

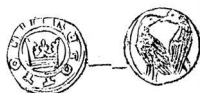
383

384^v

385

386^v

Ottó (1305—1307).

387

PÓTLÉK
A
CORPUS NUMMORUM HUNGARIAE
MAGYAR EGYETEMES ÉREMTÁR
I. FÜZETÉHEZ.

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK PÉNZEI.

IRTA:

DR. ZIMMERMANN LAJOS.

BUDAPEST, 1907.

HORNYÁNSZKY VIKTOR CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI UDVARI KÖNYVNYG D. JA

Rupp művének s Weszerle érmészeti tábláinak megjelenése után a numizmatikai irodalom terén hazánkban évtizedeken át az Archaeologiai Értesítőben meg-megjelenő numizmatikai közleményeken kívül jóformán más működést észlelni sem lehetett, míg az éremgyűjtők s az érmeikkel tudományosan is foglalkozók igaz örömére megjelent 1898-ban dr. Réthy Lászlónak, Corpus Nummorum Hungariae című műve, illetve annak az Árpád-házi királyok pénzeit tartalmazó s egyelőre csak típusokat nyújtó első füzeté. E füzetnek megjelenésével alkalom nyílt arra, hogy az érdeklődők a már elavult s nehezen megszerezhető művekkel szemben egy modern s kritikai alagra fektetett munkában keressenek s leljenek utasítást a hazai érmészettel való foglalkozásra s nem túlzunk, midőn azt állítjuk, hogy a numizmatikának hazánkban az utolsó években észlelt nagyfokú fejlődése, egy a numizmatikával tudományosan foglalkozó társulat s egy kizárólag éremtudománnyal foglalkozó folyóirat megalapításának első impulzusát a C. N. H. első füzetének megjelenésében kell keresnünk.

Az érdeklődők óhaja természetesen ezen első füzet megjelenésével még távolról sem talált teljes kielégítésre s az anyaggyűjtés nagy és fáradságos munkáját nem ismerő közönségünk türelmetlenül követelte a vegyesházi királyok érmeit tartalmazó második füzetet. Hogy a C. N. H. érdemes szerzője ezen óhajnak minél előbb megfelelhessen, teljes erejét a vegyesházi pénzekre vonatkozó igen nagy anyag összegyűjtésére, rendezésére s feldolgozására kellett fordítania, minélfogva az első füzet fejlesztésére s kiegészítésére időt már nem szentelhetett. Midőn azonban éppen ezen első füzet megjelenésével járó nagyfokú fellendülés újabb és újabb anyagot hozott felszínre, midőn az eddig elrejtve maradt gyűjtemények, majd újabb leletek ontani kezdték a „kiadatlan“ kincseket s ezek ismertetése s közzététele, az első füzet pótlása szükségesnek mutatkozott, dr. Réthy László bizalma folytán én jutottam azon kitüntető megbízatáshoz, hogy az Árpád-házi királyok pénzei terén összegyűjtött s részben már közzétett¹ anyagomat egy rendszeresebb egészbe öntve a C. N. H. első füzetének pótlékeként megírhasam.

E pótlékban 57 éremmel egészítem ki az első füzetet és pedig legnagyobbbrészt a C. N. H. megjelenése óta ismeretessé vált egészen új éremfajokkal, vagy a már

¹ Numizmatikai Közlöny II. évfolyam (1903.) 25. oldal: „Árpád-házi magyar pénzek“, egy képes táblán 27 érem rajzával; — Num. Közl. III. évf. (1904.) 38. oldal: „Árpád-házi magyar pénzek II. közlemény“ 3 éremábrával.

ismert és közzétett éremfajok oly jellegzetes változataival, hogy azokat mint alfajokat e pótlékba felvenni el nem mulaszthattam. Ezen érmek leírását a következőkben adom:

1. A C. N. H. első füzetének I. sorozatába tartozó denár; a C. N. H. 1. előlapjával és a 3. számú hátlapjával bíró I. István denár a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Kettős szemcsés körben egyenkarú kereszt, ágai a legendakezdő keresztkével s a körirat egyes betűivel kapcsolódnak; a kereszt sarkaiban egy-egy háromszögű ék; körirat: ✱ STEPHANVS · REX · Rev. Egyenkarú kereszt, mint az előlapon, de annak sarkaiban háromszögek helyett egy-egy levélalakú jegy; körirat: ✱ REGIACIVITAS ✱

2. A C. N. H. IV. sorozatába tartozó Kálmán királynak tulajdonított pénz, melynek előlapja a C. N. H. 50. számú darabbal azonos, hátlapján a kereszt sarkaiban ékek helyett pontok. Igen sok gyűjteményben előfordul, sőt gyakoribb az ékekkel díszített C. N. H. 50. számú darabnál.

Av. Gyöngykörben értelmetlen felírás pontokból és vonalakkból alkotva, belül négy felholdba foglalt kereszt, vonások és pontokból képzett díszítmény. Rev. Kettős vonalkörben vonalák, középen kereszt, sarkaiban pontocskák.

3. A C. N. H. IV. sorozatába tartozó pénz; a C. N. H. 51. számú II. István-féle denárnak változata. Kiadatott első ízben Ruppnál 300. szám alatt, majd a Numizmatikai Közlöny II. évfolyamában (25. oldal) dr. Zimmermann Lajos „Árpádházi magyar pénzek“ című közleményében és az ahhoz mellékelte képes táblán 1. szám alatt. Több gyűjteményben előforduló darab.

Av. Kettős gyöngykörben ✱ STEPHANVS REX. Középen kereszt, mely felül a legendakezdő keresztkével, oldalt az R betű szárával kapcsolódik, karjai közt négy ék. Rev. Kettős vk. vonalák, keresztkek és félholdakból alkotott értelmetlen legenda, melyen belül keresztke, sarkaiban négy ékkel.

4. A C. N. H. IV. sorozatába tartozó II. Béla denár; a C. N. H. 59. számú darab változata a M. N. M.

Av. Reczés körben háromszögalakú koronás fő körirat: REX BELA. Rev. Kettős vk., középen keresztke, a vk. közti felírás és a kereszt sarkaiban az ékek hiányoznak.

5. A C. N. H. V. sorozatába (Kálmán, II. István, II. Béla, II. Géza kora) tartozó csegegy. Úgy az elő- mint hátlap megegyez a C. N. H. 65. számú darabbal. M. N. M. gyűjteménye.

Av. Reczés körben, végein tetézt egyenkarú kereszt, közbül négy apróbb kereszt, belül egy-egy pont. Rev. Kettős vk. vonalák, középen kereszt, sarkaiban ékecskék.

6. A C. N. H. V. sorozatába tartozó a 65. szám alatt kiadott denár előlapjával s ugyanazon sorozat 88. számú denárjának hátlapjával bíró újabb változat Sziklay Jenő gyűjteménye útján a M. N. M. Közölve a Numizm. Közlöny. III. évfolyamának 38. oldalán 1. szám alatt.

Av. Reczés körben, végein tetézt egyenkarú kereszt, közbül négy apróbb kereszt, belül egy-egy pont. Rv. Kettős vonalkörben ékecskék, belül egyenkarú kereszt, ékek nélkül.

7. A C. N. H. V. sorozatába tartozó pénz Jeszenszky Géza (Patvarócz) és dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében. Előlapja teljesen megegyez a C. N. H. 71. számú darabjának előlapjával, hátlapja a 88. sz. alatti hátlapjának felel meg. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 2.)

Av. Reczés körben kereszt négy ponttal, melyet négy befelé forduló félhold és keresztke vesz körül. Rev. Kettős vk. ékecskék, belül egyenkarú kereszt, ékek nélkül.

8. A C. N. H. V. sorozatába tartozó csegely. Úgy elő- mint hátlapja azonos a C. N. H. 74. számú pénz elő- és hátlapjával. A M. N. M. gyűjteményében.

Av. Reczés körben kereszt négy ponttal, körülötte négy kifelé forduló félhold és keresztke. Rev. Kettős vonalkörben vonalkák, középen keresztke, sarkaiban pontok.

9. A C. N. H. V. sorozatába tartozó csegely. Úgy elő-, mint hátlapja megegyez a C. N. H. 76. sz. a. kiadott pénzzel. — A C. H. N. megjelenését megelőzőleg két helyen publikáltatott. Először a ritkaságánál fogva csaknem ismeretlen Egger-féle „Die Münzen des Königreiches Ungarn“ című s a Wiener Numismatische Monatshefte (1865—67.) mellékleteként kiadott katalogusban (III. tábla, 10. szám), aztán Montenuovo szövegében 49. szám alatt van felemlítve („1 Var. ist eine Klippe.“) (Num. Közl. II. évf. I. tábla 3.)

Av. Reczés körben az érem széléig érő kereszt, ágaiban egy-egy ponttal, ágai közt négy pontból alkotott kifelé forduló félholddal s egy-egy kereszttel. Rev. Kettős vk. vonáskák és keresztke, belül a kereszt sarkaiban négy ékkel.

10. A C. N. H. V. sorozatához tartozó s a 81. sz. a. kiadott pénz előlapjával, de eltérő hátlappal bíró darab Sziklay Jenő gyűjteménye útján a M. N. M. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 4.)

Av. Reczés körben $+ - - + - - + - - + - -$, középen gyöngykörbe kerített kereszt, melynek mindegyik karja három, két holdacskába foglalt és egymásután hosszába helyezett gömböcskéből van alkotva. Rev. Kettős vk. vonalkák és félholdacs-kák, középen kereszt, sarkaiban egy-egy a kereszt közepére vízszintesen fekvő pálcácska.

11. A C. N. H. V. sorozatába tartozó denár, melynek elő- mint hátlapja megegyez a C. N. H. 87. számú darabbal, csakhogy a hátlap keresztképének ágai közt nincsenek ékek. Dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében.

Av. Az érem széléig terjedő kereszt, karjai közt egy-egy kifelé hajló félhold, bennök egy-egy ponttal. Rev. Kettős vk. vonalkák, középen kereszt.

12. A C. N. H. V. sorozatába tartozó darab, mely a C. N. H. szövegében már publikálva van, s mint nem ritka pénz sok gyűjteményben található. Előlapja a C. N. H. 90. számú előlapjával, hátlapja a C. N. H. 88. számú pénzével azonos. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 5.)

Av. Reczés körben kisebb körre fektetett, tetézt végű kereszt, belül pontok, négyszer megszakítva E — — — — Rev. Kettős vk. vonáskák, belül egyenkarú kereszt ékek nélkül.

13. A C. N. H. V. sorozatába tartozó s az előbbivel rokonveretű darab Sziklay Jenő gyűjteménye útján a M. N. M. és dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében. Előlapja a C. N. H. 90. előlapjával megegyez. Hátlapja eltérő. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 6.)

Av. Reczés körben kisebb körre fektetett, tetézt végű kereszt, belül pontokkal, négyszer megszakítva E — — — — Rev. Kettős vk. vonáskák, belül két, hegyeikkel a középen érintkező ék, jobbra és balra egy-egy függőleges helyzetű, hegyével lefelé álló ék.

14. A C. N. H. V. sorozatába tartozó újabb species Kováts Ede (Kolozsvár) útján az Erdélyi Nemz. Múzeum gyűjteményében. A C. N. H. 90. sz. alattinak jellegzetes változata, a mennyiben a kereszt sarkában nem pontok, hanem befelé álló ékek vannak. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 7.)

Av. Reczés körben kisebb körre fektetett, tetézt végű kereszt, belül ékekkel.

négyszer megszakítva. E — — — — — Rev Kettős vk. vonáskák s kereszték, belül egyenkarú kereszt ékekkel.

15. A C. N. H. VII. sorozatába (IV. István) tartozó rézpénz a C. N. H. 98. számú pénznek jellegzetes változata, a mennyiben a hátlap Szűz-Máriájának *bal* kezében van a lilomos kormánypálca, s *jobb* keze hajlik a mellére. A M. N. M. Dr. Konkoly Thege Balázs (Komárom) és dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében.

Av. Gyk. kettős trón, egyikén II. Béla, másikán IV. István ülő alakja. Körirat: REX BELA — REX STS. Rev. Lilomos kormánypalcát tartó fénykörös Mária, mellére hajló jobb kezével Jézust (karikákkal jelezve) öleli. Körirat: SANCTA — MARIA.

16. A C. N. H. VII. sorozatába tartozó s az ott kiadott 101. és 103. számú rézpénzeknek kombinációjából származó harmadik (nem számítva a 102. sz. alatt közölt arany példányt) species. Előlapjának a belső gykörben foglalt része teljesen megegyez a C. N. H. 101. számú megfelelő részével, a gykörön kívül eső rész azonban, tehát a középső részt körülövező keret a 103. számú pénz keretének felel meg, fő karakterisztikuma pedig az, hogy a 101. alattira annyira jellemző pénzverőjegyekkel nem bír. Hátlapja megegyez a C. N. H. 101. és 103. pénzek közös hátlapjával. Több gyűjteményben előfordul. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 8.)

Av. Kettős gyk. keleti írást utánzó felirat, középen hasonlóképen. Rev. ugyancsak keleti írást utánzó jelek gyk. belül.

17. A C. N. H. VIII. sorozatába tartozó III. Béla vagy IV. Istvánnak tulajdonított éremfaj. Előlapja megegyez a C. N. H. 107. számú denárral, hátlapja ennél sokkal díszesebb s pontokkal és karikákkal van ékítve. Dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében.

Av. Középen nyolcz befelé fordult félholddal körülvett kereszt, karjaiban három-három pont. Kívül négy kisebb kereszt és nyolcz horgonyalakú díszítmény. Rev. Gyk. karikákkal tetézett kereszt, sarkaiban pontokkal, I. alakú ékítményekkel, melyeken karikák vannak, ezt lezárja két-két összesen nyolcz félívből alkotott díszítmény.

18. A C. N. H. VIII. sorozatába tartozó III. Béla vagy IV. Istvánnak tulajdonított s a C. N. H. 108. számú éremnek válfajaként jelentkező, de retrográd felírással bíró denár a M. N. M.

Av. ✱ S MARCVS. Középen kereszt négy ponttal. Rev. Horgony alakú díszítmény felette karika s két pont.

19. A C. N. H. IX. sorozatába felvett 111. szám alatti III. Béla-féle denárnak változata s mint ilyen nem vétetett fel a C. N. H.-ba, noha már előzőleg Rupp 107., Weszerle XIII. 3., Széchenyi Tab. 2. XI. 2, Mont. 83. publikáltatott s több gyűjteményben található Előlapja azonos a C. N. H. 111. számú előlapjával, hátlapja megfordított képet mutat s a C. N. H. 110. szám alatti hátlapjának felel meg. Több gyűjteményben található. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 9.)

Av. Gyk. a király neve BE · L̄A vízirányosan, felül és alul horgonyalakú jegyek, pontok közt. Rev. Rx betűkből összeállított monogramm.

20. A C. N. H. IX. sorozatába tartozó s a C. N. H. megjelenése óta napfényre került III. Béla-féle denár. Ezen újabb speciést dr. Réthy László egy a M. N. M. birtokában levő gödöllői leletben talált három darabkából állította össze s rekonstruált rajzát Forster Gyula: III. Béla magyar király emlékezete 1900. című művében publikálta. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 10.)

Av. Gyk. BELA REX · körirat, belül kisebb gyk. egyenszerű kereszt karjai közt egy-egy pont. Rev. Kettős keresztű díszítmény, oldalt egy-egy T betűvel (tertius?).

21. A C. N. H. IX. sorozatába tartozó s hasonlóképen teljesen új III. Béla denár a M. N. M. gyűjteményében.

Av. Gyk. B betű fölötté alakú betű vagy rövidítőjel, alatta vonalka, jobbra és balra egy-egy kereszt, melyek szárai felett és alatt egy-egy pont van. Rev. Vk. kettős kereszt, melynek alsó szárán derékszögben két ponttal tetézt szár van, körülötte két-két pont.

22. A C. N. H. IX. sorozatába tartozó II. Endre érem a M. N. M., a mely a C. N. H. 116. számú éremnek válfaja ellenkező irányú felirattal.

Av. Gyk. ANDREAS * körirat, középen Rx monogramm. Rev. Koronából kiemelkedő kettős kereszt, oldalt egy-egy kifelé hajló félhold.

23. A C. N. H. X. sorozat (III. Béla, Imre, II. Endre kora) 119. sz. darabjának előlapjával s ugyanazon sorozat 133. sz. pénzének hátlapjával bíró új species a M. N. M. éremgyűjteményében (Num. Közl. II. évf. I. tábla 11.)

Av. Gyk. kufikus írás értelmetlen ábrázolása, felül s oldalt keresztkéekkel. Rev. nagyobb kereszt karjai közt egy-egy ponttal.

24. A C. N. H. X. sorozat 123. számú pénzének egy már régebben publikált válfaja. Előlapja a C. N. H. 123. számú előlapjával azonos, hátlapja a C. N. H. 153. sz. hátlapjával. — Közzétéve Egger fentidézett katalógusának IV. tábláján 16. szám alatt. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 12.)

Av. Kufikus vízirányos vonal, felül patkón álló kereszt, oldalt kifelé forduló félhold és S betű, a vonal alatt ugyanaz. Rev. Pontból kiágazó két kisebb kereszt, oldalt egy-egy ponttal.

25. A C. N. H. X. sorozat 125. számú denárjának válfaja, teljesen megegyező előlappal s rajzban eltérő hátlappal, a mennyiben a kufikus ornamentikát szétválasztó vízszintes vonal felett s alatt egy-egy teljesen szabadon álló négy ékből alkotott keresztke van, s nem három ékből s egy a vízszintes vonalból kiemelkedő száron alkalmazott kereszt, mint a C. N. H. 125. számú pénzen; több gyűjteményben található.

Av. Középen kis kereszt, körülötte négy görög Ω-nak látszó betű közbül egy-egy pontban végződő ékkel. Rev. Kufikus ornamentika.

26. A C. N. H. X. sorozat 125. számú denár változata a M. N. M. Előlapja azonos a 125. számú előlapjával, hátlapja a C. N. H. 132. számú hátlapjával. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 13)

Av. Középen kis kereszt, körülötte négy görög Ω-nak látszó betű, közbül egy-egy pontban végződő ékkel. Rev. Kereszt, karjai közt három-három ponttal.

27. A C. N. H. X. sorozat 125. számú pénznek egy másik változata hasonlóképen a M. N. M. gyűjteményében Előlapja azonos a fentivel, hátlapja megfelel a C. N. H. 145. számú darab hátlapjának. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 14.)

Av. Középen kis kereszt, körülötte négy görög Ω-nak látszó betű, közbül egy-egy pontban végződő ékkel. Rev. Négy keresztből és öt pontból alkotott díszítmény.

28. A C. N. H. X. sorozat 129. számú pénzre támaszkodó új species. Előlapja teljesen megfelel a C. N. H. 129. számú előlapjának, hátlapja a C. N. H. 141. számú

hátlapjának. Sziklay Jenő gyűjteménye útján a M. N. M. továbbá dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében is. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 15.)

Av. Az érem gyk. széléig érő tetéztett kereszt, a négy mezőben egy-egy H betű. Rev. Három ponttal tetéztett vonal, két-két összekapcsolódó félhold között.

29. A C. N. H. X. sorozat 135. számú pénz alfaja a M. N. M. gyűjteményében, melynek előlapján az egyes mezők fel vannak cserélve.

Av. Az érem széléig érő kereszt, az első és harmadik mezőben egy-egy négy-szirmú rózsza, a második és negyedik mezőben egy M alakú betű. Rev. Vízirányos vonal, felette egy fordított N, alatta fordított V és D.

30. A C. N. H. X. sorozat 137. számú pénz előlapjával s a C. N. H. 136. számú hátlapjával bíró új species Sziklay Jenő gyűjteménye útján a M. N. M. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 16.)

Av. A—O betűk, fölöttük két Ω-nak látszó betű, mely rövidítő jel is lehet, ezek felett lefelé fordított € betű, alul kereszt. Rev. Kereszt négy pont közt.

31. A C. N. H. X. sorozat 145. számú pénz előlapjával s a C. N. H. 135. számú hátlapjával bíró új species az Erdélyi Nemz. Múz. érem- és régiségtárában Kolozsvárt. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 17.)

Av. Az érem feléig érő nagy kereszt, mely végein kisebb keresztékben végződik; ez utóbbiak egy-egy pontozott vonallal összekötve, a mezőkben egy-egy pont, kívül egy-egy ék. Rev. Kufikus ornamentika.

32. A C. N. H. X. sorozat 145. számú pénz előlapjával s a C. N. H. 160. számú hátlapjával bíró új species a M. N. M.

Av. Az érem feléig érő nagy kereszt, mely végein kisebb keresztékben végződik; ez utóbbiak egy-egy pontozott vonallal összekötve, — a mezőkben egy-egy pont, kívül egy-egy ék. Rev. Kis kereszt végeire boruló félholdakkal, köztük pontok.

33. A C. N. H. X. sorozat 151. számú pénz előlapjával s a 146. szám alatti hátlapjával bíró új species a M. N. M. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 18.)

Av. Középen H alakú, középvonalán keresztet viselő alak, végein vízirányosan álló kereszték, felül s alul ismét kereszt 4—4 pont között. Rev. Kis kereszt sarkaiiban 1—1 pont.

34. A C. N. H. X. sorozat 153. számú pénznek egy új válfaja Sziklay Jenő gyűjteménye útján a M. N. M. Előlapja egyenlő a C. N. H. 153. számú előlapjával, hátlapja a C. N. H. 157. szám alatti hátlapjával. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 19.)

Av. Középen tetéztett kereszt négy kisebb kereszt és kifelé fordított félhold között. Rev. Horgony alakú jegy három ponttal.

35. A C. N. H. X. sorozat 153. pénz előlapjával s a 133. számú hátlapjával bíró új válfaj a pozsonyi ág. ev. liceum dr. Schimkó Dániel-féle éremgyűjteményében.

Av. Középen tetéztett kereszt négy kisebb kereszt és kifelé fordított félhold között. Rev. Nagyobb kereszt, karjai közt egy-egy pont.

36. A C. N. H. X. sorozatába tartozó újfajú denár dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében. (Num. Közl. III. évf. 38. oldal 2.)

Av. Gyk. vízirányos, középen keresztetett, két végén két-két függőleges ékecskével lezárt pontozott vonal; felette és alatta egy-egy alján vonallal tetéztett kereszt. A központ körül négy pontocska és négy kifelé forduló félhold. Rev. Kisebb vk. a

központból kifelé ágazó három egyenkarú vonalka, a felső keresztezve, az alsó kettő ponttal tetézve. A két lefelé nyuló vonal által képezett szakaszban karika, a két másik szakaszban egy-egy pont.

37. A C. N. H. X. sorozatába tartozó s a 157. számú pénz előlapjához némileg hasonló előlappal, ugyanennek hátlapjával bíró pénz a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Egy kis kereszt, jobbra s balra egy-egy függőleges vonás, oldalt egy-egy keresztke; felette és alatta három-három kifelé forduló félhold, a középsők végei pontozva s nyílásukban egy-egy pont. Rev. Horgonyalakú jegy három ponttal.

38. A C. N. H. X. sorozatába tartozó s a 163. és 164. obolusra támaszkodó új alfaj dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében.

Av. Kettős kereszt, oldalt négy keresztke és két félhold, karjai közt négy ponttal. Rev. Sima kereszt négy pont között.

39. A C. N. H. X. sorozatába tartozó s a C. N. H. 169. fajra támaszkodó új alfaj a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében.

Av. Tetézett végű kereszt, végeire bomló félholdakkal; karjai közt rézsut álló pálczikák, a kereszt négy sarkában egy-egy pont, a pálczikák külső vége mellett két-két pont. Rev. Négy befelé forduló félholdba foglalt gömbösvégű kereszt.

40. A C. N. H. XI. sorozatába tartozó 189. számú II. Endre denárnak obolusa a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Vk. két torony közt álló kettős kereszt. Rev. Gyk. kiterjesztett szárnyú jobbra néző sas.

41. A C. N. H. XI. sorozatába tartozó 191. számú II. Endre obolusa a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Oldalt két oszlophoz csatlakozó ívezett, felül a kettős kereszttel, oldalt hatágú csillagok, alul három karika. Rev. Hármass ívezett felé helyezett erkély, felette hatágú csillag két karika közt.

42. A C. N. H. XIII. sorozatában 208. szám alatt felvett II. Endre-féle denárnak eddig ismeretlen obolusa a Magyar Nemzeti Múzeumban és dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 20.)

Av. Hármass félkörű keretben királyi fő szemközt, fenn három torony. Rev. Balfelé lépdelő, első bal lábával hosszú keresztet tartó szarvas; előtte csillag.

43. A C. N. H. XIII. sorozatába sorozható II. Endre-féle denár, ismertette eddig Ruppnál 310. szám alatt; több gyűjteményben.

Av. Szemközt néző koronás király mellképe, jobbájában kard, baljában kereszt. Rev. Kéttornyú templom homlokzata, a tornyok közt kereszt.

44. A C. N. H. XIII. sorozatába tartozó 219. számú II. Endre denár obolusa a Magyar Nemzeti Múzeumban és dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében.

Av. Ívezet alatt szembe néző királyi fő két csillag között, fent hármass templom homlokzat, a középső tornyon kereszt. Rev. Nagy kereszt, karjaiban egy-egy csillag.

45. A C. N. H. XIII. sorozatába felvett 226. számú II. Endre denár alfaja több gyűjteményben.

Av. Félhold alatt nyolcágú csillag, felül torony, oldalt egy-egy emberi fejnek látszó alak kifelé nézve. Rev. Jobbra lépdelő párducz. felette lombos fa, a felsőág jobb oldalán héber betűnek látszó jegy, bal oldalán csillag.

46. A C. N. H. XIV. sorozatába felvett 244. számú IV. Béla denár eddig ismeretlen obolusa Sziklay Jenő gyűjteménye útján a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 21.)

Av. Gyk. a király neve BELA REX, középen héber (?) betűnek látszó jegy. Rev. Sárkányt leszőró angyal.

47. A C. N. H. XIV. sorozat 253. számú IV. Béla pénzének egy már a C. N. H. megjelenése előtt is ismert és publikált válfaja. Publikálva: Rupp 179. Weszerle XVI. 7. Mont 133. szám alatt. A C. N. H. 253. számú pénzzel úgy előlapra, mint hátlapra azonos, kivéven, hogy a hátlapon lévő s koszorú nélküli kereszt sarkában nem négy csillag, hanem négy fejecske van. A Magyar Nemzeti Múzeumban és több gyűjteményben. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 22.)

Av. Trónon ülő király, jobbát térdén tartva, baljában keresztos kormánypálcza, REX ★ — BELA + Rev. Végein kiszélesedő kereszt, karjaiban fejcskek; körirat: MONETA REGIS P HVNGARIA + (P alul áthúzva).

48. A C. N. H. XIV. sorozatában 268 szám alatt kiadott IV. Béla denárának obolusa a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának tulajdonában. Lelőhelye állítólag Szerb-Mitrovicza. (Num. Közl. III. évf. 38. oldal 3)

Av. Ülő király, jobbában kereszt, baljában keresztos kormánypálcza. Rev. Jobbra álló és visszanező kiterjesztett szárnyú sas fénykörös fővel.

49. A C. N. H. XV. sorozat 269. szám alatt felvett s eddig IV. Bélának tulajdonított kis brakteáta karakterisztikus s eddig még nem publikált válfaja felcserélt karokkal, illetőleg a királyi alak jobbában lomb, baljában kereszt. Több gyűjteményben található. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 23.)

Av. Gyk. kezdetleges művű királyi alak, jobbában lomb, baljában kereszt.

50. A C. N. H. XV. sorozatába tartozó s annak megjelenése óta napfényre került s publikált IV. Bélának tulajdonított elefántos brakteáta. Emlékeztet a C. N. H. 371. szám alatti denár hátlapjára. Publikáltatott a horvát arch. társulat által kiadott «Vjesnik»-ben, IV. kötet. 1900. 151. old. 7. sor végén. Egy-egy példánya található a Magyar Nemzeti Múzeumban és a zágrábi Nemzeti Múzeumban. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 24.)

Av. Jobb felé fordult elefánt, hátán hadisátor, lecsüngő takaróval.

51. A C. N. H. XVI. sorozatába sorolt 309. számú IV. Béla obolusának megfelelő eddig ismeretlen denár Sziklay Jenő gyűjteménye útján a Magyar Nemzeti Múzeumban továbbá dr. Zimmermann Lajos gyűjteményében. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 25.)

Av. Gyk. két szembenéző királyi fő, felettük félhold, karika és csillag. Rev. Halmon emelkedő csillag, oldalt a királyi címerpajzs kétszer, két karikáról függve.

52. A C. N. H. XVII. sorozatában 317. szám alatt felvett V. István-féle denár trónon ülő királyt feltüntető előlapjával (a C. N. H.-ban e darabnál az előlap és a hátlap a rajzon fel vannak cserélve) s a C. N. H. 322. hátlapjával bíró pénz a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Num. Közl. II. évf. I. tábla 26.)

Av. Liliomokkal díszített trónon szemben ülő király, jobbában keresztos aranyalma, befelé hajtott baljában liliomos kormánypálcza. Rev. Jobbra futó leopárd.

53. A C. N. H. XVIII. sorozatába tartozó IV. László-féle denár előlapján ezen király nevével, hátlapja egy ismert bécsi fillér A Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Zavaros rajz *ΛΤΔΙΣΛΤVS REX* · körirattal. Rev. Jobbra fordult nagy lépdelő madár kiterjesztett szárnyakkal.

54. A C. N. H. XVIII. sorozatába tartozó s IV. Béla király styriai veretei közé sorozható nagy brakteátszerű pénz, a M. N. M. gyűjteményében.

Av. Kettős vk. *ΜΟΝΕΤΑ · REGIS · B* · felirat, középen jobbra fordult heraldikai sas.

55. A C. N. H. XIX. sorozatába tartozó III. Endrének tulajdonított 360. számú denár alfaja, ennek hátlapi képét megfordítva mutatva. Barbarikus veret a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Félholdon álló kereszt, karjai alatt a hosszú száron karikával, oldalt egy-egy szembenéző koronás fő. Rev. Jobbra ugró párducz.

56. A C. N. H. XIX. sorozatába tartozó Venczelnek tulajdonítható Rupp 322. szám alatt rossz példány után készült igen rossz rajzban és Mont. 221. szám alatt téves leírással közölt denár. Előlapja megegyez a C. N. H. 383. számú denár előlapjával, hátlapja ehhez hasonló, de a hárpia fordított képpel tünteti fel. Sziklay Jenő gyűjteménye útján a Magyar Nemzeti Múzeumban; valamint «Egger: Auctions-Catalog einer alten Sammlung aus aristokratischem Besitz 1906.» című árjegyzékében 203. sz. alatt kiadva s árverési vétel útján a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Av. Trónon ülő király, jobbjában lilomos kormánypálcza, baljában aranyalma kettős kereszttel. Rev. Jobbra fordult hárpia hosszú szakálás fejjel, egyik szárnyyszerű kezében lilomot tartva.

57. A C. N. H. XIX. sorozatához tartozó 386. szám alatt felvett Venczel-féle denárnak eddig ismeretlen obolusa a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében. Először kiadva az Arch. Ért. új folyam XI. kötetében 41. oldal, 15. szám alatt (Num. Közl. II. évf. I. tábla 27.)

Av. Gyk. szemközt néző koronás fő. Rev. Evet, előtte gömböcs.

Jelen pótléknak feladata a most felsorolt éremfajok leírásában, ismertetésében, meghatározásában s azon sorrendnek megjelölésében, a hol e fajok a C. N. H. első füzetének érmei közt helyet foglalhatnak, teljesen kimerült. Feladatomban nem az volt, hogy az utolsó éveknek az árpádházi királyok pénzei terén szerzett tudományos tapasztalatait ismertessem s ezzel esetleg a C. N. H. első füzetének egységes egészét érintsem. E tapasztalatok közzététele más lapra tartozik. Célom a száraz ismertetés volt s midőn ennek a fentiekben megfelelttem, legfeljebb azon kéréssel fordulok még az érdeklődő közönséghez, hogy ne zárják el közreműködésüket egy újabb pótlék mielőbbi kiadásától, a melyhez szolgáló anyagot, értesítéseket, leírásokat a legnagyobb örömmel fogadok és kérek.

DR. ZIMMERMANN LAJOS.

A pótlékokhoz tartozó három éremtáblán minden egyes érem két számmal van jelölve: az egyes éremrajzok alatt kitett folyószámmal, mely megfelel a leírásuknál használt számozásnak, s a felettük alkalmazott számokkal, a melyek hivatkozás természetével bírnak a C. N. H. első füzetének éremsorozatára. Ezen utóbbi számozásnak más célja nincsen, mint megjelölni azt a sorrendet, hogy hol s mely érem után sorozandók be ezen pótlékba felvett érmek a C. N. H. első füzetének érmei közé. A pótlékban levő éremfajokra való hivatkozás (czitálás) kizárólag az érmek alatti folyószámokkal történik s miután közönségünk már megszokta, hogy a Corpus Numorum Hungariae első füzetének éremfajait rövidítve pl. «C. N. H. 20.» jelöli meg, e pótlék egyöntetű megjelölésére a «C. N. H. P.» rövidítést (pl. C. N. H. P. 48.) ajánlom.

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK PÉNZEI.

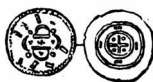
PÓTLÉK A CORPUS NÚMMORUM HUNGARIAE I. FÜZETÉHEZ.

2 A

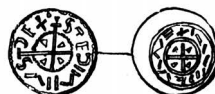
1

50 A

2

51 A

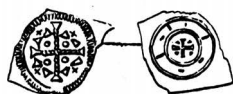
3

59 A

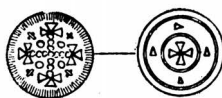
4

65 A

5

66 A

6

73 A

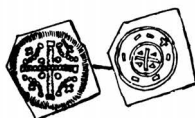
7

74 A

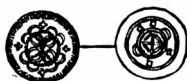
8

76 A

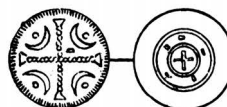
9

82 A

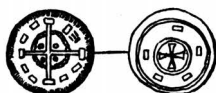
10

87 A

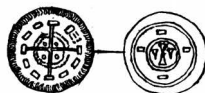
11

90 A

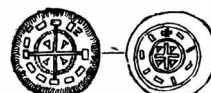
12

90 B

13

91 A

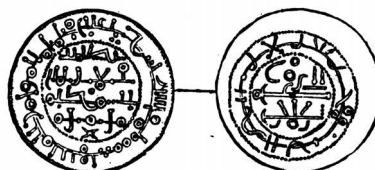
14

100 A

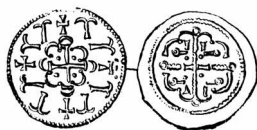
15

102 A

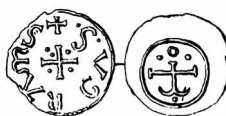
16

107 A

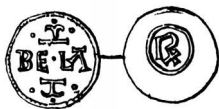
17

108 A

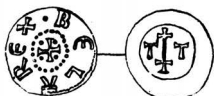
18

111 A

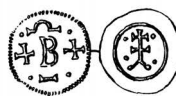
19

112 A

20

112 B

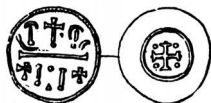
21

116 A

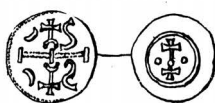
22

119 A

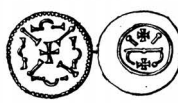
23

123 A

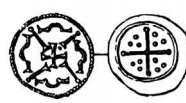
24

125 A

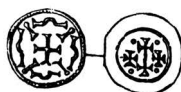
25

125 B

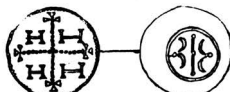
26

125 C

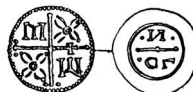
27

130 A

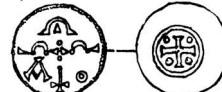
28

135 A

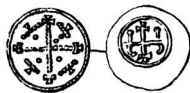
29

142 A

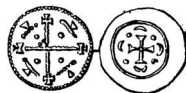
30

145 A

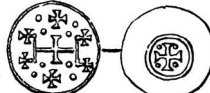
31

145 B

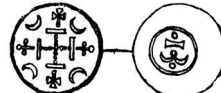
32

151 A

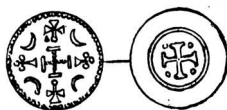
33

156 A

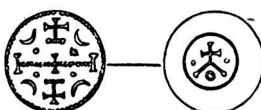
34

156 B

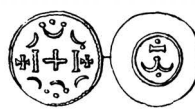
35

156 C

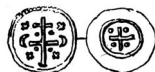
36

157 A

37

164 A

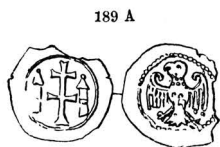

38

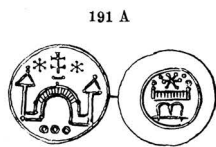
169 A

39

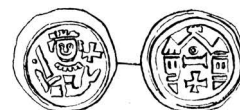
40

41

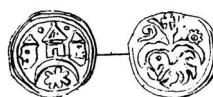
42

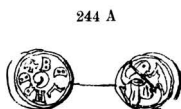
43

44

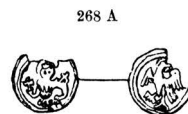
45

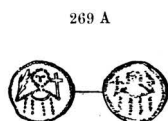
46

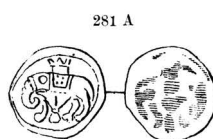
47

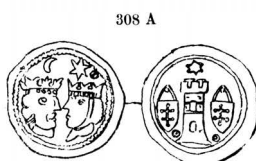
48

49

50

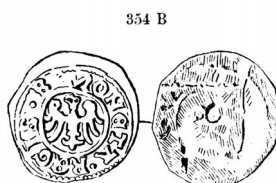
51

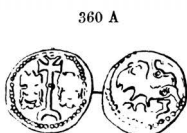
52

53

54

55

56

57